

Katarzyna Jadach

OŚWIATOWE KONTEKSTY WYKONYWANIA PIECZY NAD MAŁOLETNIM

1. Zagadnienia wprowadzające

1.1. Uwagi wstępne

W niniejszym opracowaniu poddano analizie oświatowe aspekty wykonywania władzy rodzicielskiej nad dzieckiem (pieczy nad dzieckiem), celem ustalenia, w jakim zakresie przepisy prawa oświatowego tę władzę uwzględniają, a być może również – modyfikują, w tym ograniczają.

System oświaty to obszar, na którym krzyżują się zakresy kompetencyjne podmiotów, do których ustawowych zadań należy nie tylko dbałość o edukację dziecka, jego poziom wykształcenia oraz przyswojenie treści koniecznych bądź przydatnych do wchodzenia w podstawowe role społeczne. To również przestrzeń oddziaływania wpływów wychowawczych o zróżnicowanych źródłach, formach i treściach. Najważniejszym podmiotem, którego pierwszoplanową rolę w szeroko rozumianym procesie wychowawczym dziecka gwarantują przepisy prawa, są rodzice. Na ową gwarancyjność składają się zarówno zasady konstytucyjne (zasada prymatu rodziców w wychowaniu dzieci, zasada subsydiarności, zasada dobra dziecka), jak i konstrukcja władzy rodzicielskiej oparta na przepisach prawa rodzinnego.

Pomimo założenia o wyłącznej przynależności władzy rodzicielskiej do rodziców oraz wyjątkowym charakterze ingerowania w jej zakres, w polskim systemie prawa dopuszczalne są sytuacje, kiedy to rodzice rezygnują z części przysługujących im względem ich dziecka uprawnień albo podlegają w sprawowaniu władzy rodzicielskiej ingerencji, która w mniejszym lub większym stopniu narusza ich autonomię. Partycypacja osób trzecich obejmuje sprawowanie faktycznej pieczy nad dzieckiem, a także podejmowanie oddziaływań o charakterze

wychowawczym¹. W większości przypadków obecność takich osób wynika z inicjatywy lub aprobaty rodziców i jest sprawą naturalną, zależną często od życiowych (np. zawodowych lub rodzinnych) uwarunkowań. Nie wymaga ona formalnej legitymacji, bowiem ogranicza się do bieżących działań. Przepisy prawa w określonych sytuacjach nakładają jednak na rodziców obowiązek dzielenia się pieczą z przedstawicielami władzy publicznej lub ich odpowiednikami funkcjonującymi w sektorze prywatnym.

Taki publicznoprawny kontekst realizacji prerogatyw rodzicielskich w zakresie sprawowania pieczy nad dziećmi podlegającymi obowiązkowi edukacyjnemu występuje w systemie oświaty. Jego podstawowe dla charakterystyki sytuacji prawnej osoby małoletniej znaczenie wynika z faktu, iż współcześnie kluczowy dla rozwoju jednostki i społeczeństwa proces edukacji przebiega w organizacyjnych ramach tworzących ów system. Nie oznacza to jednak marginalizacji lub wykluczenia rodziców z obszaru wymagającego niejednokrotnie posłużenia się specjalistyczną wiedzą z różnych dziedzin, znacznie przewyższającą ich kompetencje. Ciągła obecność rodziców jako pierwszych wychowawców i głównych opiekunów powinna być widoczna wszędzie tam, gdzie obecne jest dziecko². Taki nakaz dla całego systemu prawa wynika z zasady prymatu rodziców w wychowaniu dzieci.

1.2. Zasada prymatu rodziców w wychowaniu dziecka a prawo oświatowe

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej gwarantuje rodzicom naturalne i przyrodzone prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami³ (art. 48 ust. 1 zd. 1). Prawo do wychowania jest uważane za najważniejsze prawo rodzicielskie i sprowadzić je można do zakazu ingerencji osób trzecich, w tym władz publicznych, w prawnie chronioną sferę postępowania rodziców⁴. Horyzontalny charakter powyższej gwarancji świadczy o jej wadze i podstawowym, również z perspektywy ochrony życia rodzinnego, znaczeniu. W ujęciu obowiązku publicznego uznaje się, że ochrona obejmuje zakaz wszelkiej postronnej oraz nieuzasadnionej ingerencji w sferę możliwości postępowania rodziców, a więc oznacza pozostawienie im swobody postępowania w zakresie wychowania ich dzieci⁵, co zapobiega indoktrynacji dzieci przez państwo⁶, czy szerzej, narzucaniu dzieciom wbrew woli

1 Por. J. Strzebińczyk, *Władza rodzicielska* [w:] T. Smoczyński (red.), *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, System Prawa Prywatnego, t. 12, Warszawa 2011, s. 254.

2 Przede wszystkim w ramach pieczy nad osobą dziecka rodzice – a nie szkoła, organy państwowe czy społeczne – decydują o zasadniczym kierunku wychowania dziecka (w tym m.in. o tym, czy ma ono być religijne, czy też laickie). Zob. J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2012, s. 346.

3 Na temat takiego charakteru praw rodziców względem dzieci, a równocześnie konieczności sprawowania państwowej i społecznej kontroli oraz reagowania w sytuacji zagrożenia dobra dziecka wypowiedział się Trybunał Konstytucyjny. Zob. m.in.: wyrok TK z 11 października 2011 r., K 16/10, OTK-A 2011, nr 8, poz. 80; wyrok TK z 21 stycznia 2014 r., SK 5/12, OTK-A 2014, nr 1, poz. 2. Prawa rodzicielskie wchodzą w zakres szerszej kategorii praw rodziny jako osobnej grupy praw człowieka, co w konsekwencji oznacza, że nie istnieją one z woli i z nadania władzy państwowej. Podkreśla się w związku z tym, iż „ani ustawodawstwo państwowe, ani działania organów administracyjnych nie mogą tych praw uchylać lub zmieniać, lecz tylko mniej lub bardziej skutecznie je chronić”. T. Smoczyński, *Prawo dziecka do wychowania się w rodzinie* [w:] T. Smoczyński (red.), *Konwencja o prawach dziecka – analiza i wykładnia*, Poznań 1999, s. 150.

4 W. Borysiak [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja*. Tom I. *Komentarz. Art. 1–86*, Warszawa 2016, s. 1202.

5 P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2008, s. 116.

6 T. Smoczyński, *Rodzina i prawo rodzinne w świetle nowej Konstytucji*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 11–12, s. 193.

rodziców wzorców wychowawczych, kształtowaniu ich postaw, osobowości i przekonań⁷. Przestrzeganie zasady rodzicielskiego prymatu ma również znaczenie ustrojowe, umożliwia bowiem implikację zasady pomocniczości⁸. Zasada ta podkreśla konieczność uwzględniania roli jednostki i uznania jej samodzielności w wypełnianiu zadań nieprzekraczających jej możliwości – z punktu widzenia naturalnych praw rodziny oznacza to swobodę realizacji przez nią celów wychowawczych⁹.

Prawo rodzicielskie do wychowania dziecka nie ma jednak charakteru absolutnego, a jego granice wyznaczają inne normy konstytucyjne (art. 48 ust. 1 zd. 2 i ust. 2, art. 72 ust. 1 zd. 2) oraz ustawowe (art. 95 § 3 i 4, art. 109 § 1 k.r.o.). W sytuacji konieczności ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem bądź demoralizacją, na placówki oświatowe jako reprezentantów władzy publicznej nałożony został obowiązek podjęcia stosownych działań, w szczególności informowania sądu rodzinnego o przypadkach uzasadniających wszczęcie postępowania opiekuńczego z urzędu (art. 572 § 2 k.p.c.¹⁰). Zadaniem podmiotów funkcjonujących w systemie oświaty jest więc wnikliwa obserwacja i reagowanie w sytuacji zagrożenia dobra dziecka. Sygnalizowanie sądowi okoliczności mogących stanowić podstawę ingerencji w sferę rodzicielskiej wolności powinno jednak być czynione z rozważą, nie tylko przy zastosowaniu przyjętych w danej placówce procedur, ale przede wszystkim z zaangażowaniem zatrudnionych lub współpracujących ze szkołą specjalistów (pedagog szkolny, psycholog).

Gwarancja zawarta w art. 48 Konstytucji RP koreluje ze statusem rodzinnoprawnym dziecka jako podlegającego władzy rodzicielskiej. O wychowawczym prymacie rodziców świadczą również regulacje prawa międzynarodowego, zwłaszcza: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka¹¹, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych¹², Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności¹³, Karta Praw Podstawowych¹⁴, Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty¹⁵. Również Konwencja o Prawach Dziecka¹⁶, wskazując na odpowiedzialność, jaką rodzice (lub opiekunowie) ponoszą w związku z wychowaniem i rozwojem dziecka, w sposób pośredni w art. 18. ust. 1 gwarantuje im pierwszoplanową rolę w procesie wychowawczym. Na gruncie powyższych regulacji wypowiedziały się wielokrotnie w sprawach oświatowych

7 P. Winczorek, dz. cyt., s. 116.

8 D. Kurzydina-Chmiel, *Oświata jako zadanie publiczne*, Warszawa 2013, s. 131–132; T. Bąkowski, *Administracyjnoprawna sytuacja jednostki w świetle zasady pomocniczości*, Warszawa 2007, s. 110–111.

9 Na temat zasady pomocniczości zob. M. Andrzejewski, *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej (dziecko, rodzina, państwo)*, Zakamycze, 2003, s. 85–94.

10 Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. 2020 poz. 1575 t.j.

11 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 10 grudnia 1948 r. (rezolucja 217/III A), https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp: 19.09.2020] (art. 26 ust. 3).

12 Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977 Nr 38 poz. 167 [art. 18 ust. 4].

13 Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. 1993 Nr 61 poz. 284 ze zm. [zwłaszcza art. 2 jej Protokołu Dodatkowego, Dz.U. 1995 Nr 36 poz. 175 ze zm.].

14 Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 30 marca 2010 r., Dz.Urz. UE C Nr 83, s. 389 [art. 14 ust. 3].

15 Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r., Dz.U. 1964 Nr 40 poz. 268 [art. 5 ust. 1 pkt b].

16 Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 Nr 120 poz. 526 ze zm.

międzynarodowe organy sądowe, akcentując pierwotny względem państwa charakter prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami¹⁷, konieczność realizacji zasady pluralizmu (m.in. w kontekście prawa do zakładania i prowadzenia szkół prywatnych, ale również obowiązku państwa w zakresie czuwania nad przekazywaniem uczniom informacji i wiedzy w sposób obiektywny, krytyczny i pluralistyczny), przestrzegania przez władze państwowe zakazu indoktrynacji¹⁸.

Polski system oświaty stwarza formalne gwarancje obecności i wpływu rodziców na funkcjonowanie placówki oświatowej. Mają oni zagwarantowane uprawnienia, które przysługują im indywidualnie (z racji pełnienia przez nich roli przedstawicieli ustawowych dziecka) bądź grupowo (w ramach reprezentacji ogółu rodziców)¹⁹.

Do indywidualnych uprawnień można zaliczyć m.in. decydowanie o rodzaju placówki, do jakiej dziecko ma uczęszczać²⁰; dokonywanie wyboru sposobu pobierania nauki i kształcenia dziecka (w tym wnioskowanie o zezwolenie na spełnienie obowiązku oświatowego poza przedszkolem/szkołą²¹); wnioskowanie o wcześniejsze przyjęcie dziecka do szkoły²²; wnioskowanie/wyrażanie zgody na objęcie dziecka pomocą psychologiczno-pedagogiczną²³. Rodzice mogą również ingerować w procesy dydaktyczne, mając wpływ na organizację na terenie placówki i uczestnictwo dziecka w zajęciach z takich przedmiotów jak: wychowanie do życia w rodzinie, religia, etyka oraz nauki języka mniejszości, nauki języka regionalnego i nauki własnej historii i kultury. Przepisem szczególnym, realizującym konstytucyjną zasadę rodzicielskiego prymatu, jest art. 12 u.s.o. Gwarantuje się w nim organizowanie na życzenie rodziców lub uczniów pełnoletnich nauki religii w publicznym przedszkolu, publicznej szkole podstawowej i ponadpodstawowej. Tematyka religii w publicznej placówce oświatowej wielokrotnie była poruszana w literaturze przedmiotu²⁴

17 Istotą tego prawa i wynikających zeń relacji łączących rodziców z państwem oddaje wyrok ETPC z 16 września 2014 r., 21163/11, *Affaire Mansur Yalçın et Autres C. Turquie*, HUDOC. Zdaniem Trybunału: „Państwo powinno szanować przekonania religijne i filozoficzne rodziców i uczniów. Z chwilą włączenia nauczania religii do programu nauczania w szkole Państwo musi, tak dalece, jak to możliwe, unikać stawiania uczniów w sytuacji konfliktu pomiędzy kształceniem religijnym odbieranym w szkole a przekonaniami religijnymi i filozoficznymi ich rodziców”.

18 Przeglądu orzecznictwa ETPC na gruncie istnienia i egzekwowania gwarancji zapewniających niezbędne uprawnienia rodzicom odpowiedzialnym za wychowanie swoich dzieci na podstawie art. 2 Protokołu Dodatkowego do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności dokonał K. Warchałowski, *Zakres przedmiotowy prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniami w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* [w:] M. Kosek, J. Słyk (red.), *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wandy Stojanowskiej*, Warszawa 2008, s. 557–576.

19 J. Stadniczeńko, *Prawo dziecka do nauki – prawo w oświacie* [w:] S.L. Stadniczeńko (red.), *Konwencja o prawach dziecka: wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*, Warszawa 2015, s. 174.

20 Chodzi przede wszystkim o wybór pomiędzy placówkami publicznymi, prowadzonymi przez jednostki samorządowe a placówkami niepublicznymi, które mogą być zakładane i prowadzone przez osoby fizyczne oraz prawne inne niż jednostki samorządowe (art. 70 ust. 3 Konstytucji RP oraz art. 8 ust. 1 i rozdział 8 u.p.o.). Wybór ten jest tym bardziej istotny z punktu widzenia realizacji rodzicielskiego prawa do wychowania dziecka, że jak podkreślił w jednym ze swoich orzeczeń TK, Konstytucja RP nie może gwarantować, i nie gwarantuje, że wiedza przekazywana w szkole będzie zgodna z przekonaniami rodziców. Zob. wyrok z 27 maja 2003 r., K 11/03, OTK-A 2003, nr 5, poz. 43.

21 Art. 37 ust. 1 u.p.o.

22 Art. 36 ust. 1 u.p.o.

23 § 5 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz.U. 2017 poz. 1591.

24 J. Krukowski (red.), *Nauczanie religii w państwie demokratycznym*, Lublin 1991; J. Krukowski, *Podmiotowość rodziców w zakresie religijnego i moralnego wychowania dzieci w ramach edukacji szkolnej*, „Roczniki Nauk

oraz w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego²⁵, dotyczy ona bowiem zarówno rodzicielskich prerogatyw²⁶ (art. 53 ust. 3 Konstytucji), jak i sfery wolności sumienia i wyznania (art. 53 ust. 1 konst.).

Uprawnienia grupowe z kolei sprowadzają się do przedstawicielstwa rodziców w organach placówki, jakimi są rada rodziców (art. 83–84 u.p.o.) i rada szkoły (art. 80–81 u.p.o.). Wskazane gremia mają możliwość włączania się w procesy edukacyjne oraz bieżącego reagowania na zaistniałe dydaktyczne oraz wychowawcze sytuacje, w szczególności poprzez występowanie do stosownych organów z wnioskami i opiniami²⁷. Obecnie większe znaczenie ma rada rodziców, która jest organem obligatoryjnym szkoły i ewoluuje w kierunku znaczącego podmiotu oświatowego, wypowiadającego się również w sprawach kadrowych²⁸.

Instytucją o szczególnym znaczeniu w kontekście gwarantowania rodzicom prymatu w wychowaniu dziecka jest edukacja domowa (nauczanie domowe). Stanowi ona alternatywę dla zinstytucjonalizowanych form kształcenia²⁹. W polskim prawie oświatowym edukacja domowa określana jest jako „spełnianie obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązku szkolnego i obowiązku nauki poza przedszkolem, inną formą wychowania przedszkolnego i szkołą”, a normatywną podstawę jej uruchomienia stanowi art. 37 u.p.o.³⁰. Przy okazji regulowania omawianej instytucji zaakcentowano tę część konstytucyjnych praw i wolności w zakresie nauki, która wiąże się z oświatowymi obowiązkami. Potwierdza to szeroki zakres kompetencji dyrektora placówki oświatowej, niespotykany w obszarze istniejących w prawie oświatowym stosunków administracyjnych. Mieszczą się one w kategorii gwarantowanego podmiotom administracji publicznej luzu decyzyjnego. Elastyczność przepisów nie może jednak prowadzić do podważenia zasady praworządności

Prawnych KUL” 1994, nr 4; K. Warchałowski, *Nauczanie religii i szkolnictwo katolickie w konkordatach współczesnych*, Lublin 1998; K. Warchałowski, *Fakultatywna forma nauczania religii w konkordatach z państwami europejskimi*; „Państwo i Prawo” 1998, nr 7; H. Suchocka, *Prawo do nauczania religii w szkole na tle standardów europejskich*; „Ethos” 1999, nr 1–2; P. Sobczyk, *Wolność religijna a nauczanie religii w szkole*; „Prawo Kanoniczne” 2008, nr 1–2; A. Mezglewski, *Polski model edukacji religijnej w szkołach publicznych. Aspekty prawne*, Lublin 2009; A. Abramowicz, *Prawo do nauki religii w publicznych szkołach i przedszkolach a zasada równouprawnienia związków wyznaniowych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 5.

25 Analizę orzecznictwa konstytucyjnego związanego z problematyką nauczania religii w szkole przeprowadził J. Szymanek w artykule *Trybunał Konstytucyjny wobec religii w szkole publicznej (kwestie wybrane)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 15, s. 53–84.

26 A. Piszko, *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 112–113.

27 Szczegółową charakterystykę zakresów kompetencyjnych organów obejmujących przedstawicielstwo rodziców można odnaleźć w literaturze przedmiotu: I. Dzierżgowska, A. Rękawek, *Rada Rodziców – sposoby skutecznego działania w szkole*, Warszawa 2007; R. Starzyński (red.), *Rodzice. Partnerzy i sprzymierzeni*, Warszawa 2016, <http://rodziceszkole.edu.pl/wp-content/uploads/2020/05/Poradnik-wydanie-5-vo-1.pdf> [dostęp: 19.09.2020]; B. Śliwerski, *Diagnoza społeczeństwa publicznego szkolnictwa III RP. W gorszej centralizmie*, Kraków 2013; M. Celuch, *Szkoła oparta na współpracy*, Warszawa 2019.

28 Przede wszystkim chodzi o obowiązek dyrektora zasięgnięcia przy dokonywaniu oceny nauczyciela opinii rady rodziców, wprowadzony do art. 6a ust. 5 Karty Nauczyciela ustawą z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych, Dz.U. 2017 poz. 2203.

29 J. Helios, *Edukacja domowa – kilka uwag o kontekście dyskursu o edukacji demokratycznej*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2014, t. 3, nr 2, s. 180–198; A. Bochetyn, „Edukacja domowa” jako forma prywatyzacji zadań publicznych, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2012, t. 28, s. 49–60.

30 Charakterystykę tej instytucji z uwzględnieniem aktualnych przepisów oświatowych, obowiązujących na dzień 21.10.2020 r., zob. K. Jadach, *Dziecko-rodzina-szkoła. Realizacja zasady prymatu rodziców w wychowaniu dzieci w prawie oświatowym* [w:] M. Marczewski (red.), *Pedagogika rodziny. Podejście systemowe*. Tom 3: *Wychowanie do rodziny*, Gdańsk 2018, s. 260–261.

poprzez traktowanie uznania administracyjnego jako przyzwolenia na dowolność działania organów administracyjnych³¹.

W kontekście omawianego zagadnienia chodzi o dyskrecjonalność stosowania prawa przez dyrektorów placówek oświatowych, niekiedy z pominięciem konstytucyjnych prerogatyw rodzicielskich. Dyrektor bowiem „może zezwolić” w drodze decyzji na spełnianie przez dziecko obowiązku oświatowego poza placówką, przy czym w przepisach brakuje kryteriów, jakimi przy merytorycznym rozpoznawaniu sprawy powinien się kierować³². Jest za to szereg regulacji o charakterze formalno-technicznym adresowanych głównie do rodziców i dziecka³³, wskazujących na sprzeczną z istotą edukacji domowej tendencją do jej ścisłej reglamentacji. O powyższym świadczy przede wszystkim procedura sprawdzania wiedzy, umiejętności i kompetencji uczniów (chodzi o organizację egzaminów klasyfikacyjnych i konsekwencje uzyskania z nich negatywnej oceny)³⁴.

Szczegółowe regulacje dotyczące edukacji pozaszkolnej wskazują na etatystyczne podejście ustawodawcy do tej formy realizowania oświatowych obowiązków. Wyraża się ono w szeroko i elastycznie zakreślonych kompetencjach dyrektora placówki, nadzorowanego przez kuratorium oświaty, a więc realizującego politykę oświatową władz centralnych. Ścisła kontrola państwa sprawowana za pośrednictwem organu zatrudnionego w oświatowych strukturach samorządowych świadczy o braku zaufania do obywateli i specyficznym sposobie interpretowania przez władzę publiczną zasady rodzicielskiego prymatu.

Napięcie pomiędzy prawem rodziców do edukowania dziecka w warunkach domowych a obowiązkiem nauki sygnalizowane jest od szeregu lat w opracowaniach zarówno prawnych, jak i pedagogicznych³⁵. Na ich podstawie można wysnuć wniosek, iż rodzice pragnący samodzielnie organizować edukację swojego dziecka zostali postawieni w roli petenta występującego przed urzędnikiem dysponującym swobodą decyzji w jego sprawie³⁶. Narusza to

31 B. Sitek, *Jednostka wobec władztwa administracyjnego. Studium prawnohistoryczno-porównawcze* [w:] E. Ura, E. Feret, S. Pieprzny (red.), *Jednostka wobec działań administracji publicznej*, Rzeszów 2016, s. 18.

32 O istnieniu takich przesłanek i zapoznaniu się z nimi przez podejmującego decyzję dyrektora można jedynie pośrednio wnioskować na podstawie obowiązkowo dołączonej do wniosku rodziców opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej. Lakoniczność uregulowań w tym zakresie (w art. 37 ust. 2 pkt 2 u.p.o. mowa jest jedynie o opinii, pominięto zaś kwestię jej zawartości) sprawia, że w sferze dowolnej interpretacji samych pracowników poradni pozostaje, do czego sporządzana przez nich opinia ma się odnosić. Zob. też A. Zielińska, *Aspekty prawne nauczania domowego* [w:] M. Zakrzewska, P. Zakrzewski (red.), *Edukacja domowa w Polsce. Teoria i praktyka*, Warszawa 2009, s. 483–484.

33 Dotyczą one w szczególności: właściwości terytorialnej organu, do którego kierowany ma być wniosek rodziców o zezwolenie na realizację obowiązku oświatowego poza placówką; wymogów w zakresie dołączanej do wniosku dokumentacji; kontroli stopnia przyswojenia przez dziecko treści z zakresu podstawy programowej; przyczyn cofnięcia zezwolenia.

34 Problematykę tę reguluje § 15 rozporządzenia MEN z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych, Dz.U. 2019 poz. 373 oraz art. 44 pkt. 1 i m SysUOświat.

35 Zob. m.in. M. Budajczak, *Edukacja domowa*, Gdańsk 2004, s. 23–53; M. Dąbrowska-Bąk, *W pętli etatyzacji (edukacja-obowiązek szkolny-dziecko)* [w:] M. Andrzejewski (red.), *Prawa dziecka. Konteksty prawne i pedagogiczne*, Poznań 2012, s. 158–161; A. Polaszek, *Edukacja domowa w świetle obowiązujących przepisów* [w:] J. Piśkorski (red.), *Szkola domowa. Między wolnością a obowiązkiem*, Warszawa 2011, s. 61–68; B. Śliwerski, *O pewnej okoliczności zmian prawnych dla potrzeb ruchu edukatorów domowych w Polsce* [w:] M. Zakrzewska, P. Zakrzewski (red.), *Edukacja domowa w Polsce. Teoria i praktyka*, Warszawa 2009, s. 363–372; A. Zielińska, dz. cyt., s. 476–477.

36 M. Dąbrowska-Bąk, dz. cyt., s. 159. W tym kontekście warto przytoczyć wypowiedź WSA we Wrocławiu, który podkreślił, że „wydawane w sprawie realizacji obowiązku szkolnego poza szkołą zezwolenie podejmowane jest w ramach tzw. uznania administracyjnego. Uznanie administracyjne jest szczególną formą upoważnienia przez

rodzicielskie prawo do wychowania, ma charakter dyskryminacyjny (zwłaszcza w kontekście braku finansowego wsparcia w postaci subwencji oświatowej) oraz jest sprzeczne z konstytucyjną zasadą pomocniczości. Z punktu widzenia teje wskazane byłoby stworzenie prawnych uwarunkowań zrównujących realizację obowiązku nauki w szkole z edukacją domową³⁷. Wymagałoby to liberalizacji dotychczasowych rozwiązań, w szczególności w zakresie form realizacji obowiązków oświatowych. Ułatwiłoby to podejmowanie oddolnych inicjatyw przez tych rodziców, którzy pragną mieć większy wpływ na edukację swojego dziecka, czego nie należy uznawać za sprzeczne z interesem publicznym³⁸.

1.3. Dziecko i uczeń, czyli małoletni w systemie oświaty

Osobą małoletnią jest ten, kto nie ma statusu osoby pełnoletniej, a więc w typowej sytuacji nie ukończył 18. roku życia (art. 10 § 1 k.c.). Podmioty te mają zróżnicowany status prawny, zależny od ich wieku. Kategoria zdolności do czynności prawnych dzieli osoby małoletnie na te, które w ogóle takiej zdolności nie mają (osoby, które nie ukończyły 13. r. życia), oraz te, których zdolność do czynności prawnych jest ograniczona (osoby pomiędzy 13. a 18. rokiem życia). Sytuacja cywilnoprawna osoby, która przekroczyła próg 13 lat, ulega zmianie w związku z pojawieniem się przestrzeni do samodzielnego działania oraz do podejmowania czynności mających znaczenie prawne pod warunkiem zgody przedstawiciela ustawowego. W zależności więc od tego, do jakiej grupy wiekowej przynależy dana jednostka, jej możliwości samodzielnego kształtowania swojej sytuacji prawnej (z czym wiąże się również ponoszenie odpowiedzialności) są albo całkowicie wykluczone albo zasadniczo zawężone i poddane nadzorowi ich przedstawicieli ustawowych (z wyjątkiem enumeratywnie wskazanych w kodeksie cywilnym przypadków uprawniających do samodzielnego działania tych osób).

Na gruncie prawa oświatowego obok kategorii „małoletni” występuje pojęcie „uczeń”, oznaczające również wychowanka i słuchacza, w zależności od formy i rodzaju placówki oświatowej, w jakiej świadczone są usługi edukacyjne (art. 4 pkt 20 u.p.o.). Istotna dla statusu prawnego ucznia cezurą wieku (nieukończony 18. r. życia) rodzi konsekwencje, o których mowa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z brzmieniem art. 70 ust. 1 konst. każdy ma prawo do nauki, przez co należy rozumieć możliwość pobierania nauki i kształcenia się poprzez korzystanie z usług edukacyjnych placówek oświatowych³⁹. Z prawem tym związany jest obowiązek państwa podejmowania działań zapewniających członkom społeczeństwa możliwość kształcenia na różnych poziomach. Prawo to przysługuje każdej osobie przebywającej na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, bez względu na takie właściwości uprawnionego jak: jego wiek, obywatelstwo, narodowość itd.

ustawę działania lub zaniechania. Ta szczególność polega na przyznaniu organowi administracji publicznej możliwości dokonania wyboru dopuszczonych przez ustawę rozwiązań prawnych. Dyrektorzy szkół zostali więc wyposażeni we władztwo administracyjne i możliwość ingerencji w wykonywanie władzy rodzicielskiej, gdyż nie tylko mogą przychylić się do wniosku rodziców bądź nie, ale też arbitralnie określają warunki o możliwości realizacji obowiązku szkolnego lub nauki poza szkołą³⁹. Wyrok WSA we Wrocławiu z 4 stycznia 2006 r., IV SA/Wr 175/04, CBOSA.

37 T. Bąkowski, dz. cyt., s. 112–114.

38 Tamże.

39 M. Królikowski, K. Szczucki [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), dz. cyt., s. 1575; P. Bała, *Konstytucyjne prawo do nauki a polski system oświaty*, Warszawa 2009, s. 228.

Obowiązek nauki dotyczy natomiast osób, które nie ukończyły 18 lat. Ich obligatoryjne uczestnictwo w systemie oświaty przyjmuje postać określonych prawem obowiązków oświatowych. Konkretny rodzaj obowiązku oświatowego pozwala na wyodrębnienie trzech grup małoletnich. Pierwszą grupę tworzą małoletni (prawo oświatowe posługuje się ogólnym pojęciem „dzieci”), którzy w roku szkolnym rozpoczynającym się w danym roku kalendarzowym kończą 6 lat (art. 31 ust. 4 u.p.o.). Podlegają oni obowiązkowi oświatowemu w postaci rocznego przygotowania przedszkolnego. Odbywa się ono w formie wybranej przez rodziców/opiekunów prawnych (przedszkolu, oddziale przedszkolnym w szkole albo tzw. innej formie wychowania przedszkolnego). Drugą grupę stanowią małoletni objęci obowiązkiem szkolnym, czyli dzieci, które w danym roku kalendarzowym kończą 7 lat. Tego rodzaju obowiązek oświatowy trwa do ukończenia przez nie szkoły podstawowej, przy czym progiem maksymalnym jest osiągnięcie 18. roku życia (art. 35 ust. 2 u.p.o.). Wreszcie grupa trzecia to osoby, które skończyły edukację na poziomie szkoły podstawowej przed osiągnięciem pełnoletności. Objęte one zostały obowiązkiem nauki trwającym do ukończenia przez nie 18 lat (art. 35 ust. 1 u.p.o.)⁴⁰.

Sprawy dotyczące realizacji obowiązków oświatowych mają charakter administracyjny i podlegają ogólnym regułom administracyjnego prawa procesowego. Stroną tego rodzaju postępowań może być osoba fizyczna bądź osoba prawna mająca zdolność procesową (art. 28 i 29 k.p.a.), która oparta jest na cywilnoprawnych konstrukcjach zdolności prawnej oraz zdolności do czynności prawnych. Ich istnienie podlega ocenie – o ile przepisy prawa nie stanowią inaczej – według przepisów prawa cywilnego⁴¹. Oznacza to m.in., że osoby fizyczne nieposiadające zdolności do czynności prawnych działają przez swoich ustawowych przedstawicieli (art. 30 k.p.a.). Uczeń (wychowanek) niemający ukończonych 13 lat nie może więc samodzielnie występować przed organami oświatowymi, a jego działania nie wywołują skutków prawnych⁴². W jego imieniu działają rodzic (rodzice), opiekun lub kurator.

Problematiczna wydaje się natomiast kwestia zdolności procesowej osoby pomiędzy 13. a 18. rokiem życia. Powstaje bowiem pytanie, czy w tych sprawach istnieje wymóg obligatoryjnej reprezentacji. Przepisy kodeksu postępowania administracyjnego nie odpowiadają jednoznacznie, gdyż jego art. 30 § 2 ogólnie odnosi się do „działania przez swoich przedstawicieli ustawowych” osób fizycznych „nieposiadających zdolności do czynności prawnych”, co może skłaniać do przyjęcia interpretacji zgodnej z regułami prawa cywilnego. W takim wariantcie osoby o ograniczonej zdolności do czynności prawnej same dokonują czynności prawnych za zgodą przedstawiciela ustawowego. W przypadku jednostronnych czynności

40 Zob. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 415. Należy zgodzić się z wypowiedzią autora, iż treść obowiązku nauki wywodzona jest z zapisów Konstytucji RP (art. 70 ust. 1) i dotyczy ona uczestnictwa każdego podlegającego prawu RP w zajęciach szkolnych w zakresie i w czasie przewidzianym prawem, co współcześnie w kontekście postrzegania prawa do nauki jako nie tyle jednostkowego przywileju, ile koniecznego warunku rozwoju społeczeństwa zasadniczo nie budzi kontrowersji. Takie stanowisko zaprezentował TK w wyroku z 8 listopada 2000 r., SK 18/99, OTK 2000, nr 7, poz. 258.

41 Z uwagi na brak w art. 30 k.p.a. zastrzeżenia o odpowiednim stosowaniu przepisów prawa cywilnego, należy przyjąć, że stosuje się je wprost. Tak m.in. B. Adamiak, J. Borkowski, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 272.

42 Por. wyrok NSA z 26 września 1986 r., SA/Wr 403/86, Legalis 35940.

prawnych – takich jak składanie oświadczeń czy występowanie z wnioskami do organów oświatowych – ich ważność uzależniona będzie od zgody rodzica (opiekuna) wyrażonej uprzednio lub równoległe z czynnością dziecka (art. 19 k.c.⁴³). Odmienny wariant zakłada interpretację zawężającą zakres regulacji art. 30 § 2 k.p.a. tylko do literalnie wskazanej w tym przepisie kategorii osób fizycznych nieposiadających zdolności do czynności prawnych. Wówczas należałoby przyjąć – mając na uwadze zastrzeżenie § 1 o stosowaniu przepisów kodeksu cywilnego „o ile przepisy szczególne [administracyjne – K.J.] nie stanowią inaczej” – samodzielność działania osób, które ukończyły 13. rok życia. W literaturze przedmiotu prezentowane są obydwa kierunki wykładni⁴⁴, z kolei orzecznictwo sądów administracyjnych wskazuje na konieczność badania w każdej indywidualnej sprawie zdolności kierowania swoim postępowaniem strony, przy czym założenie to dotyczy przede wszystkim osób ubezwłasnowolnionych częściowo⁴⁵.

Celem rozstrzygnięcia zagadnienia zdolności do czynności prawnych osób powyżej 13. roku życia w przepisach prawa oświatowego można – obok zdolności procesowej – posłużyć się konstrukcją legitymacji procesowej. Ta zaś jest ściśle związana z przedmiotem postępowania i oznacza możliwość udziału danego podmiotu w konkretnym postępowaniu administracyjnym w konkretnej sprawie administracyjnej⁴⁶. Z analizy oświatowych aktów wykonawczych wynika, że legitymację taką przyznano uczniom w sposób niekonsekwentny: w jednych postępowaniach uprawniając do działania wyłącznie rodziców jako przedstawicieli ustawowych małoletnich uczniów, a w przypadku przekroczenia przez nich progu 18 lat samych uczniów⁴⁷; w innych – rodziców lub małoletnich uczniów⁴⁸.

Brak spójności w regulacjach prawa oświatowego można wyjaśnić, odwołując się do rozróżnienia pomiędzy czynnościami prawnymi składającymi się na reprezentowanie dziecka przez przedstawiciela ustawowego a różnymi formami wykonywania nad nim pieczy, do których zaliczyć można wszelkiego rodzaju zgody na poddanie dziecka czynnościom i zabiegom (np. o charakterze leczniczym czy edukacyjnym) lub jego uczestnictwo w przedsięwzięciach podejmowanych przez ośrodki, zakłady czy placówki o profilu opiekuńczym,

43 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. 2019 poz. 1145 t.j. ze zm.

44 Przedstawicielami pierwszego kierunku wykładni są m.in. B. Adamiak, J. Borkowski, dz. cyt., s. 278; A. Matan [w:] G. Łaszczyca, C. Martysz, A. Matan, *Postępowanie administracyjne ogólne*, Warszawa 2003, s. 340; P. Gołaszewski [w:] R. Hauser, M. Wierzbowski (red.), *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 361–362. Z kolei za drugim wariantem interpretacji art. 30 § 2 k.p.a. opowiedział się m.in. Z.R. Kmieciak, *Postępowanie egzekucyjne w administracji, postępowanie sądowo-administracyjne*, Warszawa 2019, s. 95.

45 Por. m.in.: wyrok NSA z 14 lutego 1984 r., II SA 1811/83, Legalis 35217; wyrok SA w Poznaniu, z 7 maja 2013 r., II SA/Po 229/13, Legalis 780829; wyrok WSA w Lublinie z 3 października 2017 r., II SA/Lu 342/17, Legalis 1691734.

46 Szerzej na temat różnicy między zdolnością procesową a legitymacją procesową zob.: P. Gołaszewski [w:] R. Hauser, M. Wierzbowski (red.), dz. cyt., s. 245–250.

47 Zob. np. § 4 ust. 2 rozporządzenia MEN z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego, Dz.U. 2014 poz. 395; § 2 ust. 1 Rozporządzenia MEN z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, Dz.U. 2017 poz. 1627.

48 Zob. np. § 1 ust. 1 rozporządzenia MEN z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, Dz.U. 1992 Nr 36 poz. 155 ze zm.

leczniczym, wychowawczym czy edukacyjnym⁴⁹. Warto zauważyć, iż w sytuacjach typowych dla rzetelności szkolnej tego rodzaju czynności podejmowane są często. Rodzice (bądź opiekunowie) wyrażają zgody na uczestnictwo dziecka w określonych formach szkolnej aktywności bądź inicjują jego udział w wybranych przez nich zajęciach. Z wychowawczego punktu widzenia (religia, etyka, wychowanie do życia w rodzinie) są to zajęcia fundamentalne dla kształtowania światopoglądu małoletniego i jego systemu wartości, w którym to procesie wiodąca rola zastrzeżona została rodzicom.

Kategoria pełnoletności gwarantuje uczniowi autonomię w zakresie działania w charakterze strony przed organami oświatowymi. Z chwilą przekroczenia progu 18 lat uczniowie osiągają pełną zdolność do czynności prawnych, a tym samym stają się podmiotami w pełni samodzielnie reprezentującymi swoje interesy. Od tego też momentu zmniejszają się możliwości działania w sprawach oświatowych ich rodziców – przestają oni pełnić obowiązki przedstawicieli ustawowych, natomiast po udzieleniu im przez pełnoletnie dziecko stosownego upoważnienia mogą być jego pełnomocnikami⁵⁰. W wielu szczegółowych regulacjach prawa oświatowego uwzględnia się okoliczność przekroczenia przez ucznia (słuchacza) progu pełnoletności. Uczeń pełnoletni może m.in.: sam odebrać dokumenty stanowiące podstawę przyjęcia do innej szkoły; złożyć wniosek o przyjęcie do innej szkoły⁵¹, o udzielenie mu pomocy finansowej na zakup podręczników i materiałów edukacyjnych⁵², o zwolnienie z realizacji określonych obowiązkowych zajęć edukacyjnych⁵³. Może on również złożyć oświadczenie dotyczące udziału w zajęciach religii lub etyki⁵⁴; wniosek w sprawie nauki języka mniejszości lub języka regionalnego i nauki własnej historii i kultury⁵⁵, a także deklarację o rezygnacji z udziału w zajęciach z zakresu wychowania do życia w rodzinie⁵⁶.

Pomimo posiadanej przez uczniów pełnoletnich samodzielności w podejmowaniu działań, ich rodzice lub opiekunowie nadal funkcjonują w ramach placówki oświatowej. Uczestniczą oni, na przykład, w radach rodziców. W zakresie uprawnień indywidualnych rodzice mają w szczególności prawo wglądu do informacji o uczniu (również dorosłym) oraz jego postępach w nauce⁵⁷, a także prawo do wnoszenia zastrzeżeń od uzyskanej przez niego rocznej

49 J. Stryk [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające*, Komentarze Prawa Prywatnego, t. 5, Warszawa 2017, s. 1235.

50 Na temat prawnych konsekwencji związanych z osiągnięciem przez ucznia pełnoletności wypowiedział się WSA w Szczecinie w wyroku z 2 czerwca 2016 r., II SA/Sz 197/16, Legalis 1904622. Przedmiotem rozważań sądu było ustalenie przymiotu strony postępowania administracyjnego dotyczącego skreślenia z listy uczniów pełnoletniego ucznia z powodu licznych nieusprawiedliwionych nieobecności w szkole i na zajęciach praktycznych skutkujących rozwiązaniem przez pracodawcę umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego. W literaturze odniósł się do tego zagadnienia m.in. M. Dybowski, *Postępowanie w postępowaniach, które go dotyczą. Zagadnienia wybrane* [w:] M. Andrzejewski (red.), *Prawa dziecka. Konteksty prawne i pedagogiczne*, Poznań 2012, s. 120–126.

51 Art. 130 ust. 4 u.p.o.

52 § 4 ust. 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 18 lipca 2019 r. w sprawie szczegółowych warunków udzielania pomocy finansowej uczniom na zakup podręczników i materiałów edukacyjnych, Dz.U. 2019 poz. 1342.

53 Art. 44d ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. 2019 poz. 1481 t.j.; § 6 rozporządzenia MEN z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych, Dz.U. 2019 poz. 373.

54 Art. 12 u.s.o.; § 1 ust. 2 rozporządzenia MEN z dnia 14 kwietnia 1992 r.

55 Art. 13 u.s.o.; § 2 rozporządzenia MEN z dnia 18 sierpnia 2017 r.

56 § 4 Rozporządzenia MEN z dnia 12 sierpnia 1999 r.

57 Rodzice mają prawo wglądu do dokumentacji szkolnej dziecka (§ 21 pkt 3 Rozporządzenia MEN z 25 sierpnia 2017 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji, Dz.U. 2017 poz. 1646. Rodzicom zagwarantowany został bezpłatny wgląd w tego typu dokumentację w zakresie informacji

oceny klasyfikacyjnej z zajęć edukacyjnych oraz z zachowania⁵⁸. Przysługujące rodzicom (opiekunom) uprawnienia w zakresie dostępu do informacji i reagowania na sytuację edukacyjną wychowanka bądź ucznia (również pełnoletniego), wskazują na mniej precyzyjne – niż ma to miejsce w typowych sprawach cywilnoprawnych czy administracyjnoprawnych – posługiwanie się w warunkach systemu oświaty kategoriami małoletności – pełnoletności oraz przedstawicielstwa ustawowego i legitymacji procesowej. Ten brak sztywnej regulacji, skutkujący wzmocnieniem sytuacji procesowej rodziców dziecka (ucznia, wychowanka), umożliwia bardziej elastyczne realizowanie dyrektywy wspomagania przez placówki oświatowe wychowawczej (edukacyjnej) roli rodziny (art. 1 pkt 2 u.p.o.).

Z powyższych rozważań wynika, iż pojęcie „uczeń” wymaga dalszego doprecyzowania z uwzględnieniem osiągniętego przez daną osobę wieku i etapu edukacyjnego, na jakim się ona znajduje. Od tych zmiennych zależy status prawny ucznia w obszarze systemu oświaty. Oczywiście sytuacja prawna (zwłaszcza zaś legitymacja procesowa) w konkretnym przypadku może być determinowana kolejnymi czynnikami, np. stanem zdrowia psychicznego (np. prowadzącego do wyłączenia zdolności do czynności prawnych) czy realizowaniem obowiązków oświatowych w warunkach wykonywania kary, środka poprawczego, leczniczego czy wychowawczego, orzeczonego względem małoletniego jako osoby nieletniej. Są to jednak kwestie, które wymagałyby pogłębionej analizy i odrębnego opracowania.

2. Status prawny rodziców dziecka (ucznia) przebywającego w placówce oświatowej

2.1. Pojęcie „rodzic” w ujęciu przepisów prawa oświatowego

W świetle kodeksu rodzinnego i opiekuńczego matką dziecka jest kobieta, która je urodziła (art. 61⁹ k.r.o.). Z kolei ojcem dziecka jest mężczyzna, co do którego zachodzi domniemanie o pochodzeniu dziecka od męża matki (art. 62 k.r.o.), wobec którego sądownie ustalono ojcostwo lub który uznał swoje ojcostwo (art. 72 k.r.o.). O rodzicielstwie świadczy więc fakt pochodzenia dziecka od konkretnej osoby. Ponadto relacja jak między rodzicami a dziećmi powstaje także pomiędzy przysposabiającym i przysposobionym w wyniku orzeczenia przysposobienia przez sąd. Efektem ustalonego pokrewieństwa oraz adopcji jest władza rodzicielska. W szczególnych okolicznościach może ona jednak rodzicowi nie przysługiwać, może być jej pozbawiony lub może mu być ona ograniczona. Wówczas pojawia się rozdźwięk. Możliwość modyfikacji bądź wyłączenia przymiotu rodzicielskiego sprawia, że kategoria rodzicielstwa prawnego⁵⁹ obejmuje relacje pomiędzy rodzicem a dzieckiem o różnym zakresie

dotyczących ich dzieci. Dotyczy to również pełnoletnich uczniów i wychowanków. Do takiego ustalenia prowadzi wykładnia językowa powyższego rozporządzenia, choć rozszerza ona krąg podmiotów uprawnionych w zakresie przeglądania akt sprawy administracyjnej, ustalony przez doktrynę prawa administracyjnego. Por. B. Adamiak, J. Borkowski, dz. cyt., s. 457; R. Kędziora, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 444.

58 Art. 44 pkt. n ust. 1 u.s.o. Wyraźną wyłączość pełnoletniego słuchacza szkoły dla dorosłych, branżowej szkoły II stopnia i szkoły policealnej w zakresie uprawnienia do wnoszenia zastrzeżeń od ocen przewidziano w art. 44 ya ust. 1 tej ustawy.

59 Fakt bycia rodzicem biologicznym wiąże się z określonymi konsekwencjami prawnymi, o których mowa w przepisach cywilnych (kodeksie cywilnym czy ustawie z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego)

praw i obowiązków. W związku z powyższym rodzi się pytanie o to, o jakim rodzicielstwie mówią przepisy oświatowe.

Na gruncie prawa oświatowego funkcjonuje definicja ustawowa zrównująca z pojęciem rodzica prawnych opiekunów dziecka oraz osoby (podmioty) sprawujące pieczę zastępczą nad dzieckiem (art. 14 pkt 19 u.p.o.). Mając na uwadze okoliczność, iż terminem „rodzic” objęte zostały osoby, którym z racji biologicznych więzi z dzieckiem przysługuje władza rodzicielska, jak i osoby ustanowione przez sąd opiekuńczy opiekunami prawnymi dziecka oraz sprawujące pieczę zastępczą, należy uznać, że podstawową cechą rodzicielstwa stanowi w prawie oświatowym nie pokrewieństwo, ale zakres obowiązków i uprawnień przysługujących osobom w związku z faktem posiadania dziecka lub bycia jego opiekunem.

W przypadku rodziców w grę wchodzić będą więc wyłącznie osoby, którym przysługuje władza rodzicielska. Jest to konieczne dla funkcjonowania rodziców w warunkach placówki oświatowej. Podejmują oni bowiem rozmaite czynności wynikające ze sprawowania pieczy oraz reprezentowania dziecka (składanie oświadczeń, zawieranie umów, kontaktowanie się z nauczycielami, dyrektorem i innymi organami, w tym występowanie ze skargami i zażaleniami w ramach postępowań administracyjnych).

Do zakresu znaczeniowego pojęcia „rodzic” przepisy oświatowe włączają również osoby, które zostały wyznaczone jako opiekunowie prawni dziecka lub jego rodzina zastępcza (ewentualnie przedstawiciel systemu pieczy zastępczej). W przypadku opiekuna prawnego wynika to z faktu istnienia więzi prawnej pomiędzy nim a dzieckiem, polegającej m.in. na reprezentowaniu przez niego dziecka wobec organów władzy publicznej oraz osób fizycznych i prawnych⁶⁰. W przypadku rodzicielstwa zastępczego wynika to z istoty samej instytucji, której racja bytu wiąże się z niemożnością zapewnienia dziecku opieki i wychowania przez rodziców⁶¹. Sytuacja prawna małżonków, ewentualnie osoby tworzącej jednoosobowo rodzinę zastępczą lub rodzinny dom dziecka albo dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej uzasadnia przypisanie tym osobom kompetencji tożsamyh z tymi, jakie mają w świetle przepisów oświatowych⁶² rodzice ucznia (wychowanka).

Z powyższego wynika, iż rodzicem w rozumieniu ustawy Prawo oświatowe jest tylko ten rodzic, który sprawuje władzę rodzicielską nad dzieckiem (a więc nie każdy rodzic biologiczny), a ze względów funkcjonalnych jej zakresem objęte zostały również osoby (podmioty) ustanowione w charakterze opiekuna prawnego lub rodziny zastępczej⁶³. Nie uprawnia to do utożsamiania przedstawicieli tych odrębnych instytucji prawa rodzinnego i opiekuńczego z rodzicem dziecka, jednak daje podstawę do wyznaczania zakresów kompetencyjnych poszczególnych środowisk wychowawczyh, ustalania partnerów do współpracy i wskazywania osób odpowiedzialnych za dziecko i jego szkolną sytuację.

i rodzinnych (problematyka stosunków pomiędzy rodzicami a dzieckiem, w tym również obowiązku alimentacyjnego).

60 M. Pilich (red.), *Prawo oświatowe oraz przepisy wprowadzające. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 53.

61 Art. 32 ust. 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2018 poz. 998 t.j.

62 M. Pilich, *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 64.

63 Tamże, s. 64.

2.2. Władza rodzicielska nad dzieckiem przebywającym w placówce oświatowej

Uczeń małoletni to osoba, która z uwagi na właściwości psychiczne i biologiczne, zwłaszcza brak dojrzałości i samodzielności, wymaga ochrony i zabezpieczenia jej spraw osobistych i majątkowych⁶⁴. Realizacji tych celów służy władza rodzicielska, stanowiąca zespół obowiązków i praw rodziców względem dziecka, mających na celu zapewnienie mu należytej pieczy i strzeżenie jego interesów⁶⁵. Podkreślić należy znaczenie wychowawczego wpływu rodziców na małoletniego. Patrząc z tej perspektywy, władza rodzicielska jest instrumentem prawnym umożliwiającym rodzicom psychofizyczne ukształtowanie dziecka⁶⁶. Na omawianą tutaj instytucję składają się trzy elementy: piecza nad osobą dziecka, piecza nad jego majątkiem, w tym zarządzanie nim oraz przedstawicielstwo ustawowe. Oświatowy kontekst realizowania rodzicielskich prerogatyw obejmuje przede wszystkim pieczę nad uczniem (wychowankiem), choć pamiętać należy, iż granice pomiędzy składnikami władzy rodzicielskiej są nieostre i w niektórych sytuacjach zachodzą na siebie⁶⁷.

Zakres kategorii pieczy nad osobą jest szeroki i niedookreślony. Nadmierna kazuistyka poszczególnych zadań, do których w ramach rodzicielskich praw i obowiązków zobligowani są rodzice, utrudnia percepcję instytucji i jej interpretację na podstawie przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, a ponadto wydaje się wkraczać w obszar wspólny dla prawa i pedagogiki. Piecza nad osobą dziecka stanowi obszerne spectrum działań o charakterze wychowawczo-opiekuńczym zarezerwowanych dla rodziców, a treść i intensywność tych działań uzależniona powinna być przede wszystkim od wieku i rozwoju dziecka. Dodatkowo samo określenie „piecza” oddaje charakter roli, w jakiej występują rodzice w stosunku łączącym ich z dziećmi, podkreśla walor ochronny tej instytucji i koresponduje z zasadą dobra dziecka⁶⁸.

Charakterystyczną cechą władzy rodzicielskiej jest to, że przynależy ona wyłącznie rodzicom, którzy winni ją sprawować osobiście. Dopuszczalne są jednak w tej mierze odstępstwa⁶⁹. Rodzice mogą, a niekiedy są zmuszeni, oddać część swoich rodzicielskich prerogatyw innym podmiotom. W przypadku małoletniego ucznia odbywa się to poprzez powierzenie niektórych kwestii szkole w warunkach realizacji ustawowych obowiązków oświatowych⁷⁰

64 H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Pokrewieństwo i powinowactwo (pochodzenie dziecka, stosunki między rodzicami a dziećmi, przysposobienie). Komentarz do art. 61(7)–127 KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC (art. 453–458, 579–589)*, Warszawa 2019, s. 266; J. Gajda [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 776.

65 J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne...*, s. 345.

66 J. Strzebinczyk, *Władza rodzicielska...*, s. 235.

67 J. Ignatowicz, M. Nazar, dz. cyt., s. 345.

68 Konsekwentnie, również na gruncie poprzedniego stanu prawnego, podkreślał to Sąd Najwyższy. Zob. m.in.: uchwała SN (w składzie 7 sędziów) z 7 kwietnia 1952 r., C 487/52, „Nowe Prawo” 1952, nr 8–9; zalecenia kierunkowe SN z 9 czerwca 1976 r., III CZP 46/75, OSN 1976, nr 9, poz. 184; postanowienie NSA z 24 listopada 2016 r., II CA 1/16, OSNC 2017, nr 7–8, poz. 90.

69 J. Ignatowicz, M. Nazar, dz. cyt., s. 356. Jak słusznie podkreślają autorzy, „życie niejednokrotnie wymaga – i to dla dobra dziecka – posługiwania się przez rodziców przy sprawowaniu władzy rodzicielskiej innymi osobami lub specjalistycznymi zakładami”.

70 Zgodzić się należy z poglądem, iż pomiędzy władzą rodzicielską a obowiązkami oświatowymi istnieją silne powiązania wynikające z powierzonego rodzicom zadania „troski o fizyczny i duchowy rozwój dziecka i należyte przygotowanie go do pracy dla dobra społeczeństwa”. Z pewnością troska o edukację dziecka wypełnia znamiona tego rodzinnoprawnego obowiązku. Trudno bowiem znaleźć inne podmioty, których związek

i zagwarantowane jest przymusem państwowym⁷¹. Rodzice, jako osoby zobowiązane do zapewnienia realizacji zadań edukacyjnych spoczywających na ich dziecku, dyscyplinowani mogą być sankcjami o charakterze administracyjnym (grzywna) i zarządzeniami sądu rodzinnego (różne formy ograniczenia władzy rodzicielskiej)⁷². Ustawowe przekazanie wykonywania atrybutów rodzicielskich placówce oświatowej jest konsekwencją realizacji prawa do nauki jako dobra podlegającego konstytucyjnej ochronie. Dowodzi to złożonej sytuacji prawnej osoby małoletniej, która jest beneficjentem usług edukacyjnych świadczonych przez placówki oświatowe⁷³.

W doktrynie prawa rodzinnego funkcjonuje koncepcja opisu władzy rodzicielskiej przez pryzmat trzech stosunków prawnych, jakie łączą rodziców z dzieckiem (aspekt rodzinny), osobami trzecimi (aspekt cywilny) oraz państwem (aspekt administracyjny). Charakterystyka sytuacji prawnej ucznia wymaga zaakcentowania elementu administracyjnego, czyli stosunku łączącego rodziców z państwem i podmiotami go reprezentującymi⁷⁴. Wejście w rolę wychowanka bądź ucznia inicjuje powstanie relacji prawnych, łączących osoby małoletnie oraz ich rodziców (opiekunów prawnych) z placówką i jej przedstawicielami. Czynnikiem determinującym charakter tych relacji jest status placówek oświatowych jako zakładów administracyjnych⁷⁵. Do głównych zadań tego typu podmiotów prawa publicznego zalicza się bezpośrednie świadczenie usług niematerialnych socjalno-kulturalnych o ważnym wymiarze społecznym (przede wszystkim w obszarze edukacji, wychowania, kultury, pomocy społecznej czy ochrony zdrowia). Realizację funkcji świadczącej wspiera przynależne administracji publicznej władztwo zakładowe⁷⁶, którego wyrazem jest rozstrzygnięcie w sprawach dopuszczenia do korzystania z usług zakładu, określanie obowiązków użytkowników oraz możliwość pozbawienia użytkownika usług zakładu, jeśli nie respektuje on zasad korzystania z nich. Czynności władcze kierownictwa zakładu mają swoje oparcie w przymusie państwowym⁷⁷, a ich realizacja odbywa się w trybie administracyjnym, z wykorzystaniem w wielu przypadkach formy indywidualnego aktu administracyjnego, a także aktów o charakterze regulaminowym, obowiązujących w zakładzie⁷⁸.

Stosunki łączące uczniów i wychowanków oraz ich rodziców (opiekunów) z placówką oświatową mają więc charakter stosunków zakładowych, opartych na podległości zakładowej destinatarjuszy zakładu wobec zakładu i reprezentujących go organów (przede wszystkim

z dzieckiem byłby równie bliski i które byłyby bardziej predestynowane do dbałości o wywiązywanie się przez nie z roli ucznia. Zob. D. Kurzyńska-Chmiel, dz. cyt., s. 99.

71 Prawną podstawą stosowania względem rodziców wychowanka (ucznia) środków przymusu państwowego służących do wykonania przez ich dziecko obowiązków oświatowych jest art. 42 u.p.o. Por. M. Pyter, A. Bałicki, *Prawo oświatowe. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 126–127.

72 D. Kurzyńska-Chmiel, dz. cyt., s. 99.

73 Wyrok NSA z 19 maja 2003 r., OSA 1/03, ONSA 2003, nr 4, poz. 114.

74 T. Sokołowski, *Władza rodzicielska nad donatającym dzieckiem*, Poznań 1987, s. 93.

75 Na ten temat wielokrotnie wypowiadali się przedstawiciele doktryny prawa administracyjnego. Zob. m.in. E. Ochędzowski, *Prawo administracyjne. Część ogólna*, Toruń 2004, s. 242 i nast.; P. Przybysz, *Sytuacja prawna jednostki w zakładzie oświatowym* [w:] E. Ura (red.), *Jednostka wobec działań administracji publicznej*, Rzeszów 2001, s. 365 i nast.; D. Kurzyńska-Chmiel, dz. cyt., s. 86–87.

76 Problematyka realizacji obowiązków oświatowych dotyczy więc obszaru czynności administracyjnoprawnych regulowanych przepisami prawa administracyjnego, w którym administracja publiczna działa władczo. Zob.: E. Ochędzowski, *Prawo administracyjne. Część ogólna*, Toruń 2013, s. 192.

77 I. Lipowicz, *Istota administracji* [w:] Z. Niewiadomski (red.), *Prawo administracyjne*, Warszawa 2009, s. 28.

78 Uchwała SN z 18 grudnia 1992 r. III AZP 30/92, OSNC 1993, nr 7–8, poz. 122.

dyrektora, ale również grona pedagogicznego)⁷⁹. W ramach tej podległości podmioty podporządkowane zobligowane są do przestrzegania wewnątrzzakładowego porządku (statutu, regulaminów, uchwał, zarządzeń czy procedur), w tym również indywidualnych aktów administracyjnych (poleczeń służbowych, a w stosunkach zewnętrznych decyzji)⁸⁰. Administracyjne władztwo placówki oświatowej nie ma jednak charakteru bezwzględnego – ograniczają je prawne determinanty, osadzone przede wszystkim w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁸¹.

2.3. Edukacja dziecka jako zagadnienie sporne między rodzicami

Wykonywanie władzy rodzicielskiej, dające gwarancję realizowania najlepszego interesu dziecka, wymaga zgodnego działania rodziców. Obowiązek wspólnego podejmowania decyzji w sprawach istotnych dotyczących dziecka nakazany został w art. 97 § 2 k.r.o. (...o istotnych sprawach dziecka rodzice rozstrzygają wspólnie). Kategoria „istotnych spraw” ma charakter otwarty, co sprawia, że jej interpretacja w doktrynie opiera się na bogatym orzecznictwie sądów⁸². W kontekście uwarunkowań oświatowych dotyczy ona obszaru kierowania procesem wychowawczo-edukacyjnym, m.in. poprzez wybór placówki oświatowej, do której uczęszczać ma dziecko i profilu kształcenia (typ szkoły); uczestnictwo dziecka w zajęciach nawiązujących do najważniejszych kwestii wychowawczych, jak nauka religii/etyki, edukacji seksualnej, czy nauczanie w formie edukacji domowej.

Podjęcie decyzji o istotnych sprawach dziecka często wiąże się z pomocą udzielaną przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Są to jednostki organizacyjne systemu oświaty pełniące funkcję wspomagającą względem przedszkoli i szkół, a do ich podstawowych zadań należy dokonywanie oceny stopnia rozwoju psychicznego i intelektualnego oraz diagnozowanie specjalnych potrzeb edukacyjnych dzieci na każdym etapie procesu kształcenia. Postępowanie w przedmiocie sporządzania przez zespoły orzekające w poradniach psychologiczno-pedagogicznych orzeczeń i opinii ma charakter postępowania administracyjnego⁸³.

79 D. Kurzyńska-Chmiel, dz. cyt., s. 88. Reprezentowany w literaturze pogląd potwierdza praktyka orzecznicza. Na przykład w wyroku z dnia 25 kwietnia 2012 r. NSA stwierdził: „Nie ulega wątpliwości, iż szkoła publiczna jest zakładem administracyjnym, a więc podmiotem składającym się z wyodrębnionego majątku oraz osób, które przy użyciu tego majątku świadczą usługi oświaty, który to zakład zostaje utworzony na podstawie ustawy w celu realizacji zadań publicznych przy wykorzystaniu tzw. władztwa zakładowego. [...] uprawnia ono szkoły do kształtowania w sposób jednostronny i władczy sytuacji prawnej użytkowników, na których rzecz usługi oświatowe są świadczone”; wyrok NSA z 25 kwietnia 2012 r., I OSK 248/12, CBOSA.

80 E. Ochendowski, *Prawo administracyjne...*, (2013), s. 194–195.

81 J. Korczak, *Konstytucyjne podstawy struktury i funkcji samorządu terytorialnego* [w:] R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), *Konstytucyjne podstawy funkcjonowania administracji publicznej*, System Prawa Administracyjnego, t. 2, Warszawa 2012, s. 239.

82 W doktrynie słusznie wskazuje się na niemożność sformułowania zamkniętego katalogu istotnych spraw. Dotyczyć one mogą zarówno osoby dziecka, jak i jego majątku, a kryterium pozwalającym na ich wyróżnienie jest doniosłość z punktu widzenia sprawowania pieczy nad dzieckiem, przy czym o wystąpieniu tej doniosłości decydują rodzice. Tak m.in. J. Słyk [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające*, s. 1230.

83 Administracyjne uwarunkowania postępowań prowadzonych z udziałem poradni psychologiczno-pedagogicznych podkreślił m.in.: WSA w Poznaniu w wyroku z 2 lipca 2014 r., IV SA/Po 223/14, CBOSA; WSA w Szczecinie w wyroku z 28 maja 2015 r., II SA/Sz 1224/14, Legalis 1342934. WSA w Poznaniu w swoich tezach do wyroku wskazał: po pierwsze, że zespołom orzekającym w sprawach opinii i orzeczeń, o których mowa w przepisach regulujących działalność poradni psychologiczno-pedagogicznych przysługuje status organów administracyjnych; po drugie, że zespoły te podejmują swe rozstrzygnięcia, nazwane orzeczeniami, w formie decyzji administracyjnych; po trzecie, do postępowania w sprawach o wydanie orzeczenia, w zakresie nieuregulowanym w oświatowych aktach wykonawczych stosuje się odpowiednio przepisy kodeksu postępowania administracyjnego.

Przepisy regulujące działalność poradni psychologiczno-pedagogicznych⁸⁴, a także te, które wprowadzają zasady udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej zawierają wymóg współdziałania rodziców. Zespoły wydają orzeczenia i opinie na pisemny wniosek sprawującego władzę rodzicielską rodzica dziecka lub ucznia albo pełnoletniego ucznia na podstawie załączonych dokumentów oraz przeprowadzonych badań⁸⁵. W przypadku posiadania władzy rodzicielskiej przez oboje rodziców wniosek do poradni powinien być złożony przez oboje rodziców bądź jednego z nich przy wyrażeniu zgody drugiego rodzica. Niewyrażenie takiej zgody wiąże się z koniecznością uzyskania przez wnioskującego rodzica rozstrzygnięcia sądu opiekuńczego zastępującego zgodną wolę rodziców (art. 97 § 2 k.r.o.). Porozumienie między rodzicami jest więc konieczne przy inicjowaniu pracy poradni (składanie wniosku o wydanie orzeczenia lub opinii), ale również przy podejmowaniu decyzji – na podstawie zawartych w opinii lub orzeczeniu rozpoznaniach i zaleceniach – o dalszych losach edukacyjnych dziecka.

Przykładem takiej sytuacji jest odroczenie obowiązku szkolnego dziecka. Rodzice powinni zgodnie ustalić pozostawienie małoletniego w placówce prowadzącej edukację przedszkolną, a następnie wystąpić w tej sprawie z wnioskiem do dyrektora szkoły, w której obwodzie dziecko mieszka⁸⁶. Dostrzeżony przez organ oświatowy brak porozumienia rodziców nie daje szkole legitymacji do ingerowania w życie rodzinne uczniów. W tym tonie wypowiedział się jeden z wojewódzkich sądów administracyjnych⁸⁷, podkreślając, że „szkoła nie jest organem, który ma uprawnienia i powinien się koncentrować na swobodnym wyciąganiu wniosków dotyczących spraw prywatnych i rodzinnych⁸⁸”. Zgodzić się należy ze stwierdzeniem sądu, iż „fakt przedstawienia szkole sytuacji prywatnej i rodzinnej przez rodziców małoletniej nie upoważnia szkoły do brania pod uwagę ww. sytuacji [...], tym bardziej do jej własnej, subiektywnej interpretacji, gdyż szkoły nie upoważnia do tego żaden przepis prawa⁸⁹”.

Do kategorii „istotnych spraw” dziecka należy również podejmowanie decyzji w sprawie indywidualnego nauczania. W jednej z tego typu spraw złożony został przez ojca wniosek o wydanie orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania jego małoletniego syna, u którego lekarz neurolog zdiagnozował zaburzenia depresyjno-lękowe. Poradnia psychologiczno-pedagogiczna wydała orzeczenie o wnioskowanej treści, bowiem, zdaniem zespołu orzekającego, stan zdrowia dziecka utrudniał jego uczęszczanie do szkoły. Od orzeczenia odwołała się matka dziecka, podnosząc m.in. że nie została poinformowana o wszczęciu postępowania i że nie wyraża zgody na indywidualne nauczanie syna. Sąd administracyjny⁹⁰ podkreślił, iż podmiotem postępowania o wydanie orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania jest dziecko podlegające obowiązkowi edukacyjnemu. Z uwagi na fakt, iż nie ma ono zdolności procesowej w tym postępowaniu (ściśle rzecz ujmując, legitymacji

84 Rozporządzenie MEN z 7 września 2017 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych, Dz.U. 2017 poz. 1743 wydane na podstawie art. 127 ust. 18 u.p.o.

85 § 5 rozporządzenia MEN z 7 września 2017 r.

86 Art. 36 ust. 4 u.p.o. (wcześniej art. 16 ust. 3 SysUOświat).

87 Wyrok WSA w Warszawie z 25 września 2015 r., II SA/Wa 236/15, Legalis 1363541.

88 Tamże.

89 Tamże.

90 Wyrok WSA w Łodzi z 11 grudnia 2018 r., III SA/Łd 710/18, Legalis 1862408.

procesowej – K.J.), reprezentowane jest ono przez rodziców mających władzę rodzicielską (ewentualnie jego opiekunów prawnych). Oznacza to, że każdy z rodziców dziecka ma legitymację do reprezentowania dziecka, czyli złożenia wniosku inicjującego postępowanie, jak również do podważania orzeczeń zespołów orzekających w drodze odwołania. Zdaniem sądu nie ma wymogu składania wniosków o wydanie przez poradnię orzeczenia lub opinii przez oboje rodziców, zaś wykładnia przepisów oświatowych⁹¹ zakłada domniemanie wspólnego, zgodnego działania rodziców w tak istotnej sprawie jak obowiązek edukacyjny. Zgodnie z treścią art. 97 § 2 k.r.o. tego typu sprawy wymagają zgodnego działania rodziców, a w przypadku braku porozumienia między nimi – o sprawie rozstrzyga sąd opiekuńczy. W związku z powyższym wystąpienie z wnioskiem o wydanie orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania w warunkach rodzicielskiego konfliktu wymaga uruchomienia postępowania opiekuńczego. Nie jest bowiem istotą ani celem postępowania administracyjnego „rozstrzygnięcie sporu powstałego pomiędzy rodzicami dziecka [...] co do sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej i decydowanie o istotnych sprawach dziecka, do których z pewnością należy właściwa forma realizowania obowiązku szkolnego uzależniona od aktualnego stanu zdrowia dziecka”⁹². Prowadzi to do wniosku, iż do czasu wyrażenia przez sąd opiekuńczy zgody zastępującej oświadczenie woli rodziców, organ administracyjny winien zawiesić postępowanie w sprawie.

Należy zwrócić uwagę na zadania, jakie stawiają przed organem prowadzącym tego typu postępowanie przepisy prawa. Organ administracyjny ma obowiązek ustalenia stron postępowania i zapewnienia im gwarancji procesowych wynikających z zasady czynnego udziału (art. 10 § 1 k.p.a.). W przypadku więc, gdy oboje rodzice mają władzę rodzicielską, a jeden jest wnioskodawcą postępowania o wydanie przez poradnię określonej opinii lub orzeczenia, drugi z rodziców nabywa uprawnienia strony procesowej. Zasada czynnego udziału strony w postępowaniu daje gwarancje udziału podmiotom uprawnionym (w tego typu sprawie obojgu rodzicom) w każdym stadium postępowania, wypowiedzania się co do zebranych dowodów i materiałów oraz zgłoszonych żądań, wypowiedzania się co do całokształtu zgromadzonego materiału dowodowego (art. 81 k.p.a.), żądania merytorycznego rozpoznania sprawy w postępowaniu odwoławczym⁹³. Nieuwzględnienie przez organ administracyjny uprawnień drugiego przedstawiciela dziecka pozbawia stronę możliwości obrony swoich praw. Nie ulega również wątpliwości, iż interes prawny rodziców w tego typu postępowaniach stanowi w istocie pochodną interesu prawnego dziecka, a wykonywanie władzy rodzicielskiej to zarówno prawo, jak i obowiązek działania w imieniu i na rzecz dobra dziecka.

Spory między rodzicami o edukację dziecka mogą skutkować składaniem oświadczeń bądź wniosków o wykluczającej się treści. Tego typu sprawy wiązać się z równoległym

91 Chodzi przede wszystkim o przywołany już § 5 rozporządzenia MEN z 7 września 2017 r.

92 Wyrok WSA w Łodzi z 11 grudnia 2018 r., III SA/Łd 710/18.

93 Na temat gwarancji wynikających z tej zasady zob. J. Malanowski, *Komentarz do art. 10 [w:] R. Hauser, M. Wierzbowski (red.), Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Legalis 2020. Nakaz zapewnienia stronie czynnego udziału w postępowaniu administracyjnym podkreślany jest w orzecznictwie NSA. W jednym z wyroków stwierdził on, że „Kodeks postępowania administracyjnego statuuje zasadę faktycznego i realnego udziału strony, nie zaś udziału teoretycznego. Jednocześnie obowiązek przestrzegania tej zasady spoczywa na organie administracyjnym, ten więc organ jest zobowiązany do podjęcia takich działań, aby stronie zapewnić czynne uczestnictwo w postępowaniu”; wyrok z 28 września 1999 r., I SA/Wr 294/97, Legalis 280260.

uruchomieniem postępowań przez rodziców oczekujących wydania przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne różnych orzeczeń. Jako przykład można przywołać sytuację, gdy matka małoletniego ucznia wносиła o wydanie orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania w danym roku szkolnym, z kolei ojciec – o wydanie orzeczenia o nauce w klasie integracyjnej. Rodzice, mający pełną władzę rodzicielską, pozostawali w konflikcie i nie byli w stanie osiągnąć porozumienia w kwestii formy realizacji przez dziecko obowiązku szkolnego. Dyrektor placówki zawiesił postępowanie administracyjne, uzasadniając to koniecznością rozstrzygnięcia istotnej sprawy dziecka przez sąd opiekuńczy. Od powyższego postanowienia ojciec wniósł zażalenie, argumentując m.in., iż organ administracyjny naruszył przepisy oświatowe poprzez zaniechanie wydania przez zespół orzekający orzeczenia. Sąd administracyjny²⁴ nie zgodził się ze stanowiskiem skarżącego, zaznaczając, iż „uprawnienia (w kwestii decydowania o sprawach dziecka przy braku porozumienia jego rodziców – K.J.) ustawodawca wyraźnie powierzył sądowi opiekuńczemu, który na mocy art. 97 § 2 k.r.o. rozstrzyga o istotnych sprawach dziecka, a do takich należy m.in. wybór kierunku jego kształcenia, gdy władza rodzicielska [...] nie prowadzi do podejmowania zgodnych decyzji w tym zakresie przez oboje rodziców”. W tym punkcie sąd podzielił stanowisko organu administracyjnego wyższej instancji (kuratora oświaty), który utrzymując w mocy zaskarżone postanowienie dyrektora placówki, zazaczył, iż sytuacja, w której do zespołu orzekającego poradni wpływają różne wnioski rodziców mających pełnię władzy rodzicielskiej, stawia przed członkami zespołu orzekającego zadanie niemieszczące się w jego kompetencjach – zespół powinien rozpatrzyć wnioski, a nie dokonywać jego wyboru. Dokonanie takiego wyboru w przypadku konfliktu między rodzicami dziecka oznaczałoby przejęcie przez zespół obowiązków wynikających z władzy rodzicielskiej.

Porównując stanowiska sądów administracyjnych orzekających w przywołanych wyżej okolicznościach, warto zauważyć, iż losy edukacyjne dziecka (odroczenie obowiązku szkolnego, nauczanie indywidualne, kształcenie specjalne) uznane zostały za przynależne do kategorii „istotnych spraw”, o których wspólnie i zgodnie decydować powinni oboje rodzice sprawujący władzę rodzicielską nad małoletnim. Brak porozumienia rodziców uniemożliwił dalsze prowadzenie postępowania administracyjnego i wymagał wypowiedzenia się w danej kwestii przez sąd opiekuńczy. W analizowanych przypadkach podkreślony został ograniczony zakres kognicji organów oświatowych i prawo każdego z uprawnionych rodziców do czynnego udziału w postępowaniu, jakie toczy się przed tymiż organami, co pozostaje w zgodzie z zasadą współdziałania rodziców oraz ich konstytucyjnymi prerogatywami w obszarze kierowania procesem wychowawczo-edukacyjnym dziecka.

94 Wyrok WSA w Szczecinie z 28 maja 2015 r., II SA/Sz 1224/14.

3. Piecza nad dzieckiem przebywającym w placówce oświatowej

3.1. Zagadnienia ogólne

Podstawowymi kryteriami należytego sprawowania władzy rodzicielskiej w prawie polskim są dobro dziecka oraz interes społeczny. Dobro dziecka stanowi kategorię nadrzędną⁹⁵, ustalaną na podstawie indywidualnych okoliczności sprawy, przy czym z jednej strony będą to uwarunkowania obiektywne (takie jak: płeć dziecka, jego wiek, cechy charakterologiczne rodziców), z drugiej – subiektywne (temperament dziecka, jego wrażliwość, relacje rodzinne, stosunek do siebie i innych osób, potrzeby emocjonalne).

Rodzice, wychowując dziecko i troszcząc się o jego fizyczny i duchowy rozwój, mają za zadanie należycie przygotować je do pracy dla dobra społeczeństwa, odpowiednio do jego uzdolnień (art. 96 k.r.o.). Poprzez wychowawczy trud – oddziaływanie na młodego człowieka, który będzie wchodził w relacje międzyludzkie i podejmował społeczne role – rodzice realizują więc funkcję społeczną, przy czym jest ona co do zasady zbieżna z interesem dziecka⁹⁶. W związku z tym kryterium dobra ogólnego spełniane jest niejako przy okazji i nie może rodzicom przesłaniać celu nadrzędnego. Słusznie podkreśla się w orzecznictwie, iż „w demokratycznym państwie prawnym trzeba wyjść nie od priorytetu społeczeństwa, lecz od jednostki ludzkiej jako wartości nadrzędnej i z tego punktu widzenia obdarzać dziecko szczególną troską”⁹⁷.

Prawo gwarantuje rodzicom duży zakres swobody, opierając ich autonomię na założeniu, iż będą z niej korzystać w sposób zabezpieczający interes dziecka w stopniu maksymalnie starannym. Oczekiwania względem rodziców, jakie można wyinterpretować z poszczególnych przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (zwłaszcza art. 95 § 3 i § 4, art. 96 § 1, art. 97 § 2) w powiązaniu z regulacjami zawartymi w Konwencji o prawach dziecka (zwłaszcza w art. 3 i 5), są bardzo wysokie, a niekiedy wymagają poświęcenia własnych interesów⁹⁸. Postawa ochrony dziecka i priorytetowego traktowania jego interesów musi też uwzględniać społeczny wymiar władzy rodzicielskiej. Rodzice powinni podejmować starania o kształtowanie u małoletniego obywatelskiej postawy i wykazywać gotowość ochrony osób trzecich przed bezprawnymi działaniami dziecka, które doprowadzić mogą do szkody⁹⁹. Realizacja wartości, którą jest dobro dziecka, wymaga więc brania pod uwagę także interesu społecznego, ponieważ dziecko powinno być tak wychowane, aby było przygotowane do życia w społeczeństwie¹⁰⁰.

95 Na temat dobra dziecka zob.: Z. Radwański, *Pojęcie i funkcja „dobra dziecka” w polskim prawie rodzinnym i opiekuńczym*, „Studia Cywilistyczne” 1981, t. XXXI.

96 W literaturze podkreśla się, iż wskazanie, aby władza rodzicielska była wykonywana zgodnie z zasadą dobra dziecka i interesu społecznego jest jednolite i w pełni harmonijne, bowiem interes dziecka jest zawsze zbieżny z interesem ogólnospołecznym. Zob. J. Ignatowicz, M. Nazar, dz. cyt., s. 354.

97 Uchwała SN z 12 czerwca 1992 r., III CZP 48/92, OSNCPIUS 1992, nr 10, poz. 179.

98 Interes rodziców pozostaje z reguły w harmonii z interesem dziecka, jednak w sytuacji nieuniknionego konfliktu i niemożności pogodzenia z dobrem dziecka schodzi on na dalszy plan. Zob. uchwała SN z 9 czerwca 1976 r., III CZP 46/75.

99 J. Ignatowicz, M. Nazar, dz. cyt., s. 341.

100 J. Ignaczewski, *Władza rodzicielska* [w:] J. Ignaczewski (red.), *Władza rodzicielska i kontakty z dzieckiem. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 68.

Wyznaczenie wysokich standardów wykonywania władzy rodzicielskiej rodzi dwojakiego rodzaju konsekwencje. Po pierwsze, będzie to złożona odpowiedzialność prawna za uchybienia w wypełnianiu ustawowych wymogów. Drugą konsekwencję stanowi wprowadzenie do kodeksu rodzinnego i opiekuńczego unormowania zawartego w art. 100. Sformułowana w tym przepisie zasada udzielania rodzicom pomocy nakłada na organy władzy publicznej obowiązek wspierania ich w wykonywaniu władzy rodzicielskiej¹⁰¹. Adresowany jest on do szerokiego kręgu podmiotów, bowiem organami władzy publicznej są nie tylko sądy rodzinne, ale każdy sąd, a ponadto organy administracji rządowej, jednostki samorządu terytorialnego, policja, prokuratura. Formy udzielonego przez te podmioty wsparcia mają zróżnicowany charakter. Świadczona rodzinie pomoc może polegać na odebraniu dziecka zatrzymanego przez osobę nieuprawnioną, wsparciu rodziny naturalnej przez instytucję pieczy zastępczej, pomocy wychowawczej czy socjalnej. Okoliczności te wskazują na szczególną pozycję rodziców jako podmiotów uprawnionych do formułowania wniosków i żądań koniecznych do zabezpieczenia interesu dziecka w ramach stosunków cywilnych i administracyjnych. Obowiązek świadczenia rodzinie pomocy sprawia, że zakres odpowiedzialności, jaka spoczywa na rodzicach w związku ze sprawowaniem pieczy i opieką nad dzieckiem, może ulegać znacznym modyfikacjom lub wręcz wyłączeniu.

Przy dokonywaniu oceny sposobu korzystania przez rodziców z przynależnych im prerogatyw oraz ewentualnym rozstrzygnięciu o ich odpowiedzialności należy ponownie podnieść, iż nie są oni zobligowani do sprawowania pieczy nad dzieckiem osobiście w sposób nieprzerwany. Rzeczą naturalną i z punktu widzenia przepisów prawa dozwoloną (a niekiedy przez prawo wymuszoną) jest oddanie małoletniego pod opiekę innej osoby lub instytucji. Są to na przykład: sytuacje zawodowe rodzące konieczność powierzenia bieżącej pieczy zatrudnionej opiekunce lub placówce typu żłobek czy przedszkole; sytuacje zdrowotne wymagające organizacji pieczy nad dzieckiem w okresie hospitalizacji; sytuacje osobiste związane z wyjazdem za granicę. W niektórych przypadkach źródłem obowiązku sprawowania pieczy są ustawowe regulacje (normy prawa rodzinnego, cywilnego lub administracyjnego), obciążające na przykład: opiekunów, kuratorów (na podstawie art. 95 § 1, art. 112¹, 121 § 1 i art. 124 § 1, art. 155 § 1 i art. 175, 178 k.r.o.), nauczycieli, wychowawców i innych pracowników placówek oświatowych (na podstawie ustawy Prawo oświatowe), lekarzy oraz pomocniczy personel medyczny (na podstawie ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry oraz ustawy o zawodach pielęgniarki i położnej)¹⁰². Przywołane przykłady korespondują z brakiem kategoryczności formuły osobistego wykonywania władzy rodzicielskiej przez rodziców. Wielość podmiotów sprawujących faktyczną bądź opartą na przepisach prawa pieczę nad małoletnim wpływa na zakres odpowiedzialności prawnej rodziców. Pozostaje on – z uwagi na wyjątkowość stosunków łączących rodziców z dzieckiem – najszerszy, choć zaznaczyć należy, iż nie jest nieograniczony.

101 W literaturze podkreśla się, że udzielana rodzicom pomoc sądu opiekuńczego lub innych organów władzy publicznej, powinna mieć charakter subsydiarny, tzn. powinna być udzielana, gdy rodzice nie spełniają ciężących na nich obowiązków. Zob. J. Słyk [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Beck Online Komentarze, Legalis 2020.

102 Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry, Dz.U. 2019 poz. 537 t.j. ze zm.; ustawa z dnia 15 lipca 2011 r. o zawodach pielęgniarki i położnej, Dz.U. 2019 poz. 576 t.j. ze zm.; por. W. Dubis [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny, Komentarz*, Warszawa 2017, s. 896.

3.2. Odpowiedzialność rodziców związana ze sprawowaniem pieczy nad dzieckiem

Odpowiedzialność rodziców w kontekście wykonywania władzy rodzicielskiej można rozpatrywać w różnych wymiarach, mianowicie jako odpowiedzialność: moralną, karną, cywilną (a w jej obrębie odpowiedzialność na gruncie przepisów prawa rodzinnego), administracyjną. Rodzice nie podlegają *ex lege* bieżącemu nadzorowi sądu opiekuńczego (kontrola taka jest uruchamiana dopiero wówczas, gdy sąd tak postanowi), co pozostaje w zgodzie z zasadą autonomii rodziny¹⁰³. Jej uzasadnieniem jest łącząca rodziców z ich dzieckiem więź rodzinna oparta na uczuciu miłości, która z reguły stanowi wystarczającą gwarancję wykonywania władzy rodzicielskiej¹⁰⁴. Tego typu więzi nie występują w relacjach zachodzących w pieczy formalnej – kontrola i nadzór nad sposobem sprawowania opieki i wychowywania dziecka pełnią tam funkcje prewencyjne i uruchamiane są automatycznie (widoczne jest to zwłaszcza w stosunkach administracyjnych łączących dzieci i rodziców z przedstawicielami systemu oświaty, ale również w okolicznościach sprawowania nad małoletnim opieki prawnej czy pieczy zastępczej).

Odpowiedzialność moralna rodziców jest najmniej dookreślona, bowiem nie opiera się ona na przepisach prawa, a na sposobie powszechnego rozumienia władzy rodzicielskiej i roli rodziców w życiu ich dziecka. Oceny stopnia i sposobu realizacji rodzicielskich funkcji dokonuje się przy uwzględnieniu różnych punktów odniesienia: dziecka oraz jego oczekiwań i potrzeb; społeczeństwa, w którym funkcjonuje model dobrego i odpowiedzialnego rodzica; wreszcie samego rodzica, jego systemu wartości, ambicji i zakładanych przezeń wychowawczych celów¹⁰⁵. W tego typu odpowiedzialność przepisy prawa oświatowego bezpośrednio nie ingerują. Można jedynie mówić o próbie wpływania na postawy rodzicielskie poprzez, m.in., wysiłki podejmowane przez grono pedagogiczne oraz specjalistów zatrudnianych w poradniach psychologiczno-pedagogicznych, a ukierunkowane na pedagogizację rodziców w rozmaitych formach: konsultacji indywidualnych, zebrań oddziaływanych, porad, warsztatów, zaleceń zawartych w opiniach i orzeczeniach.

Odpowiedzialność karna dotyczy przypadków szczególnie drastycznych zaniedbań opiekuńczych oraz nadużyć w związku z niewłaściwym wykonywaniem władzy rodzicielskiej. W takich przypadkach zachowania rodziców wyczerpują znamiona przestępstw. Powzięcie przez pracownika placówki oświatowej uzasadnionego podejrzenia popełnienia na szkodę dziecka (ucznia) przestępstwa naruszającego lub zagrażającego naruszeniem jego zdrowia, wolności lub wolności seksualnej uruchamia – w przypadkach enumeratywnie wskazanych w art. 240 § 1 kodeksu karnego – ustawowy obowiązek niezwłocznego zawiadomienia organu powołanego do ścigania przestępstw. Uchybienie temu obowiązkowi jest podstawą pociągnięcia do odpowiedzialności karnej. Obowiązek informowania właściwych organów

103 J. Ignatowicz, M. Nazar, dz. cyt., s. 357. W kontekście tej zasady podkreśla się, iż dopóki rodzina funkcjonuje w sposób prawidłowy, dopóty instytucje państwowe nie powinny tego funkcjonowania zakłócać, a w przypadkach koniecznej ingerencji należy ją podjąć przy uwzględnieniu zasady pomocniczości. Zob. M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2011, s. 25.

104 Postanowienie SN z 28 kwietnia 2000 r., II CKN 452/00, Legalis 188107.

105 Por. J. Strzebinyk, *Władza rodzicielska...*, (2011), s. 322.

oraz służb dotyczyć może również mniej drastycznych zachowań naruszających porządek prawny i inicjujących innego rodzaju postępowania (np. postępowanie w sprawie o wykroczenie¹⁰⁶ lub postępowanie w sprawie nieletniego¹⁰⁷).

Odpowiedzialność cywilna opiera się na przepisach kodeksu cywilnego oraz kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Odpowiedzialność wynikająca z kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dotyczy przede wszystkim podstaw modyfikacji władzy rodzicielskiej, zwłaszcza zaś ingerencji w jej zakres na podstawie art. 109 k.r.o. Tematyka przesłanki (zagrożenie dobra dziecka) oraz sposobów sądowej ingerencji w rodzicielską autonomię została szeroko omówiona w orzecznictwie¹⁰⁸. Mając na uwadze właściwość ingerencji we władzę rodzicielską, jaką jest jej stopniowalność, można również w przypadku stwierdzenia nieskuteczności dotychczasowych sądowych oddziaływań wobec rodziców rozważać ewentualność pozbawienia ich tego kompleksu przysługujących im praw i obowiązków na podstawie art. 111 k.r.o. Taka reakcja sądu dopuszczalna jest w sytuacjach najbardziej drastycznych¹⁰⁹. Wśród nich, obok zawinionej bądź niezawinionej niemożności wykonywania swoich obowiązków i praw z uwagi na trwałą przeszkodę oraz nadużywania praw rodzicielskich, wymienia się okoliczność rażącego zaniedbywania rodzicielskich obowiązków względem dziecka. Z pewnością do takiej kategorii zaniedbań zalicza się utrwalona pasywna lub wręcz negująca postawa rodziców wobec edukacyjnych potrzeb małoletniego.

Zadania placówki oświatowej w zakresie ochrony dziecka (ucznia) przed niewłaściwym realizowaniem przez rodziców ich prerogatyw wiążą się z inicjowaniem postępowania opiekuńczego (art. 572 k.p.c.). W przywołanym przepisie (§ 1) wyartykułowany został obywatelski obowiązek zawiadamiania sądu opiekuńczego o zdarzeniach uzasadniających wszczęcie postępowania z urzędu przez każdego, kto ma stosowne informacje. Mogą one dotyczyć: wystąpienia w konkretnym przypadku przesłanki zagrożenia dobra dziecka rodzącej konieczność modyfikacji zakresu władzy rodzicielskiej; podstaw ustanowienia opieki prawnej; bądź też stanów faktycznych wymagających innego rodzaju sądowej ingerencji. Niezawiadomienie sądu nie rodzi prawnych negatywnych konsekwencji dla podmiotu zobowiązanego. W przepisie wyodrębniony jednak został katalog wybranych przedstawicieli zawodów, organów i instytucji, na których z racji sprawowanej funkcji lub wykonywanej działalności w sposób szczególny spoczywa obowiązek informacyjny (§ 2)¹¹⁰. Wśród nich znajdują się placówki oświatowe. Bierność tych podmiotów może stanowić podstawę pociągnięcia ich

106 Tego typu wykręceniem rodzica dziecka (ucznia), o którym placówka oświatowa powinna zawiadomić organy ścigania jest dopuszczenie do popełnienia przez nieletniego czynu zabronionego, czyli czyn z art. 105 § 1 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, Dz.U. 2019 poz. 114 t.j. ze zm.

107 Podstawę prawną obowiązku informowania w sprawach tego typu zawiera art. 4 § 3 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. 2018 poz. 969 t.j.

108 Można tu wymienić m.in.: postanowienie SN z 7 czerwca 1967 r., III CR 84/67, OSNC 1968, nr 2, poz. 21; uchwała SN z 9 czerwca 1976 r., III CZP 46/75; postanowienie SN z 27 października 1997 r., III CKN 321/97, LEX 236525; postanowienie SN z 29 października 1999 r., I CKN 884/99, LEX 1125075; postanowienie SN z 28 kwietnia 2000 r., II CKN 452/00; postanowienie SN z 13 września 2000 r., II CKN 1141/00, LEX 51969.

109 W. Borysiak [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), dz. cyt., s. 1209.

110 Zgodzić się należy ze stanowiskiem, iż z treści § 2 można wywieść wniosek, że obowiązek zawiadomienia sądu opiekuńczego dotyczy nie tylko osób fizycznych (np. obywateli), ale wszelakiego rodzaju jednostek organizacyjnych, w szczególności działających w ramach władztwa publicznego. Zob. N. Krej, *Komentarz do art. 572 [w:] E. Marszałkowska-Krześ, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2019.

przedstawicieli do odpowiedzialności karnej (na zasadzie art. 231 k.k.¹¹¹), ewentualnie odpowiedzialności pracowniczej lub dyscyplinarnej.

Uznanie osób zawodowo zaangażowanych w system oświaty za zobowiązane w sposób szczególnie do informowania sądu opiekuńczego o sytuacjach wymagających podjęcia działań z urzędu tłumaczyć należy okolicznościami przebywania małoletnich w warunkach pieczy sprawowanej przez placówkę oświatową, posiadaniem przez jej pracowników merytorycznych kwalifikacji ułatwiających rozpoznawanie czynników zagrażających zdrowiu i prawidłowemu rozwojowi dziecka oraz ułatwionym dostępem do informacji o personaliach dziecka i jego rodzinnym środowisku.

Podjęte przez placówkę oświatową czynności informacyjne nie oznaczają, że staje się ona automatycznie wnioskodawcą w sprawie opiekuńczej¹¹², co więcej, art. 572 k.p.c. nie obliuguje sądu opiekuńczego do wszczęcia postępowania z urzędu. Decyzję taką podejmuje sąd na podstawie dokonanej przez siebie oceny, czy zachodzą w danej sprawie po temu okoliczności. Jednocześnie podkreślić należy, iż aktywność przedstawicieli placówki oświatowej nie może być uznana za działanie bezprawne, które naruszałoby dobra osobiste rodziców lub opiekunów dziecka w postaci czci i dobrego imienia (art. 24 k.c.). Są one legalne, bowiem wiedza o faktach, w której posiadanie wchodzi w ramach obowiązków służbowych nauczyciele, obliuguje ich do zawiadomienia sądu opiekuńczego, jako o sytuacji zagrażającej dobru małoletniego¹¹³.

Odpowiedzialność stricte cywilna rodziców w związku z nienależytym wykonywaniem władzy rodzicielskiej ujmowana jest w dwóch aspektach: odpowiedzialności odszkodowawczej rodziców wobec samego dziecka i odpowiedzialności odszkodowawczej wobec osób trzecich za szkody wyrządzone przez dziecko¹¹⁴. Odpowiedzialność pierwszego typu może być odpowiedzialnością majątkową za szkody wyrządzone dziecku w związku z nienależytym zarządzaniem jego majątkiem lub odpowiedzialnością za szkody na osobie dziecka. Opiera się ona na zbiegu odpowiedzialności kontraktowej i deliktowej (art. 444, 445, 448 w zw. z art. 443 k.c.)¹¹⁵ lub wyłącznie na odpowiedzialności deliktowej (art. 415 i 471 k.c.)¹¹⁶. Ta odpowiedzialność ma miejsce również wówczas, gdy dziecko samo wyrządzi sobie szkodę w konsekwencji niewłaściwego nadzoru nad nim jego rodziców¹¹⁷. Odpowiedzialność odszkodowawcza wobec osób trzecich wynika natomiast z faktu wyrządzenia przez dziecko szkody innej osobie (art. 427 k.c.).

Wśród rodzajów odpowiedzialności prawnej, jakie ponoszą rodzice wyróżnić należy również odpowiedzialność administracyjną, która stanowi konsekwencję nałożenia przez ustawodawcę na rodziców określonych obowiązków w ramach stosunków administracyjnych. Rodzice z uwagi na sprawowaną nad dzieckiem władzę rodzicielską stają się w pewnych

111 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2020 poz. 1444 t.j.

112 Por. postanowienie SN z 5 lipca 2000 r., I CKN 765/00, Legalis 210856.

113 Przykładem takiej interpretacji działań informacyjnych podjętych w okolicznościach interwencji policyjnej jest wyrok SA w Krakowie z 28 marca 2013 r., I ACa 183/13, Legalis 999291.

114 Por. J. Strzebinczyk, *Władza rodzicielska...* (2011), s. 317.

115 Por. J. Strzebinczyk, *Władza rodzicielska...* (2011), s. 318.

116 Na temat odpowiedzialności deliktowej zob. m.in.: A. Olejniczak [w:] A. Kidyba, *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania*, t. 3, Warszawa 2014, s. 415 i nast.; A. Lackoroński, M. Raczkowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Beck Online Komentarze, Legalis 2020.

117 Por. J. Strzebinczyk, *Władza rodzicielska...* (2011), s. 319.

sytuacjach podmiotami zobowiązanymi do podejmowania konkretnych działań. Brak aktywności z ich strony inicjuje postępowanie administracyjne¹¹⁸, które doprowadzić może do nałożenia na nich kary w ramach egzekucji obowiązków niepieniężnych¹¹⁹. Kara administracyjna przyjąć może postać przymusu bezpośredniego, jednak zazwyczaj nakładana jest grzywna¹²⁰, której istota sprowadza się do spowodowania finansowego nacisku mającego na celu skłonienie zobowiązanego do określonego postępowania. Cechą charakterystyczną zasądzanej w takich okolicznościach grzywny jest to, iż nie stanowi ona kary w tradycyjnym rozumieniu tego pojęcia¹²¹. Organ egzekucyjny nie jest w zasadzie zainteresowany uiszczeniem zasądzonej kwoty. Stanowi ona jedynie narzędzie w dążeniu do zrealizowania niespełnionego obowiązku, w związku z czym wymierza się ją w dowolny sposób (organ egzekucyjny nie musi wysokości zasądzonej kwoty dostosowywać do możliwości finansowych zobowiązanego, jak również – w przypadku podjęcia wykonania obowiązku – może umorzyć grzywnę w części lub w całości albo uiszczoną kwotę zwrócić¹²²).

Administracyjna egzekucja obowiązków niepieniężnych, stanowiąca reakcję państwa na brak działań związanych z wykonywaniem władzy rodzicielskiej dotyczy przede wszystkim poddania małoletniego szczepieniom ochronnym oraz realizacji przez małoletniego obowiązków oświatowych. Drugim ze wskazanych przypadków powodem zastosowania środków przymusu jest niewywiązywanie się przez rodziców lub opiekunów prawnych z zadań polegających na zgłoszeniu dziecka do placówki przedszkolnej lub szkolnej, zapewnieniu jego regularnego uczęszczania na zajęcia oraz powiadomienia, na żądanie organu gminy, o sposobie spełniania obowiązku szkolnego lub nauki przez młodzież w wieku 16–18 lat i zmianach tej sytuacji. Zakres zadań, jakie spoczywają na rodzicach dziecka podlegającego obowiązkowi oświatowemu, jest szerszy, jednak nie wszystkie podlegają egzekucji administracyjnej (w szczególności organy administracyjne nie są władne weryfikować i ingerować w działania lub zaniechania rodzicielskie w obszarze stwarzania dziecku odpowiednich warunków do nauki)¹²³.

W przepisach prawa oświatowego (art. 42 ust. 2 u.p.o.) uszczegółowiono przesłankę niespełnienia obowiązku w aspekcie uczęszczania dziecka na zajęcia obowiązkowe. Rozumie się przez to „nieusprawiedliwioną nieobecność w okresie jednego miesiąca przez co najmniej 50% dni zajęć”. Dla organu administracyjnego przywołany przelicznik stanowi ustawowe ograniczenie, wykluczając egzekucję w przypadkach, gdy absencja dziecka takiego progu nie przekracza. Sytuacje niekwalifikujące się do uruchomienia administracyjnego przymusu rozstrzygane są na zasadzie współpracy pomiędzy przedstawicielami placówki oświatowej a środowiskiem rodzinnym, pedagogizacji rodziców i wychowawczej perswazji, a ostatecznym narzędziem, jakie ma do dyspozycji dyrektor, pozostaje zwrócenie się do sądu opiekuńczego o wydanie stosownego zarządzenia na podstawie art. 109 k.r.o.

118 Tego rodzaju postępowania stanowią przedmiot regulacji ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, Dz.U. 2017 poz. 1201 t.j. ze zm.

119 Na temat egzekucji administracyjnej zob. M. Masternak [w:] T. Jędrzejewski, M. Masternak, P. Rączka, *Administracyjne postępowanie egzekucyjne w administracji*, Toruń 2002, s. 15.

120 Kara grzywny w celu przymuszenia nakładana na ustawowego przedstawiciela dziecka stanowi podstawowy środek egzekucyjny. Zob. wyrok WSA we Wrocławiu z 4 stycznia 2006 r., IV SA/Wr 175/04.

121 M. Pilich, dz. cyt., s. 352.

122 K. Jadach, dz. cyt., s. 250.

123 M. Pilich, dz. cyt., s. 348.

3.3. Odpowiedzialność placówki oświatowej i jej przedstawicieli związana ze sprawowaniem pieczy nad dzieckiem (uczniem)

Problematyka odpowiedzialności za dziecko (ucznia) dotyczy kategorii zadań opiekuńczych powierzonych do realizacji jednostkom organizacyjnym systemu oświaty. Zawarta jest ona w licznych aktach prawnych rangi ustawowej oraz wykonawczej. Na przestrzeni lat zauważalna jest wzrastająca legislacyjna aktywność ukierunkowana na wprowadzanie mechanizmów z założenia uszczelniających instytucjonalny nadzór nad dziećmi. Tytułem przykładu można tu wskazać: monitoring wizyjny, procedurę związaną z organizacją wydarzeń z zakresu turystyki i krajoznawstwa, rejestrację wyjazdów poza placówkę, zaostrzone wymogi w postępowaniu rekrutacyjnym kandydatów na nauczycieli, zasady korzystania z Internetu.

Obowiązki związane z pieczą nad dziećmi przebywającymi w placówce oświatowej dotyczą wielu podmiotów. Wchodzą one bowiem do katalogu zadań, za których wykonanie odpowiada organ prowadzący, dyrektor oraz zatrudniani przez niego pracownicy (zwłaszcza nauczyciele).

Odpowiedzialność organu prowadzącego (zarówno w przypadku placówki publicznej, jak i niepublicznej) wynika z ustawowego zastrzeżenia, iż to właśnie ten podmiot powinien zapewnić warunki działania szkoły lub placówki, w tym bezpieczne i higieniczne warunki nauki, wychowania i opieki (art. 10 ust. 1 u.p.o.). Aktywność organu prowadzącego sprowadza się w znacznej mierze do finansowania działalności placówki oświatowej (w tym pracy zatrudnionych w jej obrębie nauczycieli, wykonywania remontów i przedsięwzięć inwestycyjnych, wyposażania placówki w niezbędne pomoce dydaktyczne i sprzęty) oraz kontroli pracy personelu kierowniczego pod kątem administracyjno-finansowym. Podmiot ten na gruncie przepisów oświatowych oraz cywilnych (art. 417 § 1 k.c.) ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą w przypadku zdarzenia powodującego powstanie szkody. Podstawową jej przesłankę stanowi bezprawność działania (działania lub zaniechania niezgodnego z prawem przy wykonywaniu władzy publicznej), która w przypadku organu prowadzącego placówkę oświatową może przyjąć postać uchybień określonych w ustawie¹²⁴, oświatowych aktach wykonawczych, jak i uchybień normom pozaprawnym, w różny sposób powiązanych z normami prawnymi¹²⁵.

Odpowiedzialność dyrektora wiąże się z powierzeniem mu ogólnego obowiązku zapewnienia bezpieczeństwa uczniom i nauczycielom w trakcie organizowanych przez szkołę zajęć (art. 68 ust. 1 pkt 6 u.p.o.). Z jednej strony oznacza to obowiązek angażowania się w opiekę nad uczniami oraz starania o stworzenie korzystnych warunków dla ich psychofizycznego rozwoju; z drugiej, implikowanie pracowniczych gwarancji dotyczących bezpieczeństwa i higieny (art. 15 k.p.¹²⁶). Realizacji powyższych celów służą m.in. dokonywane przez dyrektora okresowe kontrole warunków korzystania ze szkolnych obiektów oraz szkolenia, jakie

124 Na przykład można tu wymienić: ustawę z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, ustawę z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, ustawę z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz.U. 2020 poz. 713 1378 t.j. ze zm., ustawę z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz.U. 1998 Nr 91 poz. 578, ustawę z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych.

125 Wyrok SN z 14 października 2016 r., I CSK 707/15, Legalis 1526342.

126 Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy, Dz.U. 2020 poz. 1320 t.j. Szczegółowe obowiązki pracodawcy w zakresie dbałości o stan bezpieczeństwa i higieny w zakładzie pracy wymienione zostały w art. 207 k.p.

powinni odbyć pracownicy w zakresie udzielania pierwszej pomocy. Właściwe wykonywanie zadań opiekuńczych podlega ocenom cząstkowym dokonywanym przez organ prowadzący szkołę oraz organ sprawujący nadzór pedagogiczny¹²⁷. Uzyskanie przez dyrektora negatywnej oceny pracy rodzi daleko idące konsekwencje związane z rozwiązaniem za wypowiedzeniem stosunku pracy, ale również ukaraniem pracodawcy karą finansową (art. 283 k.p.), a nawet karą pozbawienia wolności w związku z popełnieniem przestępstwa narażenia pracownika na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 220 k.k.). Co więcej, niedopełnienie przez pracodawcę obowiązków z zakresu bezpieczeństwa i higieny pracy uprawnia pracownika do powstrzymania się od wykonywania pracy (art. 210 § 1 i 4 k.p.), oddalenia z miejsca pracy (art. 210 § 2 k.p.) oraz rozwiązania umowy o pracę ze skutkiem natychmiastowym (art. 55 § 1 i 11 k.p.).

Trzecim podmiotem, do którego odnoszą się przepisy regulujące bezpieczny pobyt dzieci (uczniów) na terenie placówki oświatowej, są nauczyciele. Stanowią oni podstawową, po rodzicach, kategorię osób zobowiązanych do nadzoru nad małoletnimi. Ich obowiązki mają swoje źródło w przepisach określających zasady funkcjonowania placówek oświatowych i powinności personelu tych placówek¹²⁸. Akcentowana jest w nich niedopuszczalność pozostawiania dzieci bez opieki nie tylko na jakichkolwiek zajęciach organizowanych przez szkołę, ale również w trakcie przerw międzylekcyjnych¹²⁹. Działania nadzorcze w pracy nauczyciela mają charakter priorytetowy, co oznacza, że w przypadku kolizji obowiązków, realizacja tego typu zadań powinna mieć pierwszeństwo przed dydaktyką oraz pracami administracyjnymi¹³⁰.

Wywiązywanie się przez nauczyciela z zadań opiekuńczych stanowi przedmiot oceny podejmowanej w procedurach regulujących różne rodzaje jego odpowiedzialności. Wśród nich wymienić należy: postępowanie dotyczące oceny pracy nauczyciela na podstawie przepisów oświatowych (tzw. odpowiedzialność merytoryczna), odpowiedzialność pracowniczą, karną oraz dyscyplinarną. Pierwsze dwa rodzaje odpowiedzialności mają wiele elementów wspólnych. Dotyczą one funkcjonowania nauczyciela w roli pracownika i wiążą się z ustaleniem stopnia realizacji obowiązków, które w sposób ogólny wskazane zostały w art. 6 i art. 42 ust. 2 u.k.n.¹³¹ oraz art. 5 u.p.o.¹³². Harmonizują one

127 § 7 Rozporządzenia MEN z 19 sierpnia 2019 r. w sprawie trybu dokonywania oceny pracy nauczycieli, w tym nauczycieli zajmujących stanowiska kierownicze, szczegółowego zakresu informacji zawartych w karcie oceny pracy, składu i sposobu powoływania zespołu oceniającego oraz szczegółowego trybu postępowania odwoławczego, Dz.U. 2019 poz. 1625.

128 M. Safjan, *Komentarz do art. 427 KC* [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny*. Tom I. *Komentarz: art. 1–449*, Warszawa 2018, s. 1500. Ustawowe źródło obowiązków składających się na nadzór placówek oświatowych nad dziećmi (uczniami) wskazywane jest również w orzecznictwie sądowym. Na przykład w wyroku z 25 czerwca 2008 r. SA w Katowicach podkreślił, że odpowiedzialność cywilna za szkodę nauczycieli jako osób zobowiązanych do nadzoru – od strony podmiotowej (organ prowadzący szkołę lub placówkę odpowiada za jej działalność) oraz od strony przedmiotowej (do zadań organu prowadzącego szkołę lub placówkę należy zapewnienie warunków jej działania) wynika z treści art. 10 ust. 1 u.p.o. (wcześniej art. 5 ust. 7 SysUOświat); I ACa 333/08, Legalis 218211.

129 § 13–14 Rozporządzenia MENiS z 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach, Dz.U. 2003 Nr 6 poz. 69 ze zm.

130 Zob. m.in. wyrok SN z 5 maja 1975 r., II CR 153/75, Lex 7699.

131 Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela, Dz.U. 2019 poz. 2215.

132 Szczegółowy tryb dokonywania oceny pracy nauczyciela stanowi przedmiot regulacji wspomnianego już rozporządzenia MEN z dnia 19 sierpnia 2019 r.

z podstawowymi obszarami działalności placówki oświatowej: dydaktyką, wychowaniem i opieką. Okoliczności wskazujące na niewłaściwie sprawowaną pieczę nad dziećmi (uczniami) mogą być podstawą nałożenia na nauczyciela kary porządkowej (art. 100 § 1 i 108 § 1 k.p.), ale również wystawienia przez dyrektora negatywnej oceny pracy nauczycielowi, ta zaś stanowi podstawę rozwiązania stosunku pracy za wypowiedzeniem (art. 23 ust. 1 pkt 5 i art. 27 ust. 3 u.k.n.).

Z kolei odpowiedzialność karna nauczycieli, podobnie jak w przypadku tego rodzaju odpowiedzialności rodziców i opiekunów małoletniego, uruchamiana jest w razie bezprawnych działań bądź zaniechań, które zagrażają lub naruszają podstawowe dobra dziecka (życie, zdrowie, wolność fizyczną, psychiczną, seksualną). Prawomocne skazanie za popełnienie przestępstwa uniemożliwia zatrudnienie na stanowisku nauczyciela w placówce oświatowej. Dyrektor ma obowiązek weryfikować tę kwestię w Krajowym Rejestrze Karnym¹³³ oraz Rejestrze Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym¹³⁴. Stosunek pracy z nauczycielem nie może zostać nawiązany, jeżeli toczy się przeciwko niemu postępowanie w sprawie o umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego bądź też był on skazany prawomocnym wyrokiem za umyślne przestępstwo (art. 10 ust. 5 pkt. 3 i 4 u.k.n.). Funkcja ochronna przepisów oświatowych rozciąga się na cały okres trwania zatrudnienia i to niezależnie od podstawy nawiązania z nauczycielem stosunku pracy (umowa o pracę, mianowanie). Wygasa on bowiem z mocy prawa w przypadku prawomocnego skazania za umyślne przestępstwo (art. 26 ust. 1 pkt. 2 u.k.n.).

Z opieką nad dziećmi, sprawowaną przez nauczycieli, szczególnie związana jest odpowiedzialność dyscyplinarna. Dotyczy ona szeroko rozumianego sprzeniewierzenia się etosowi zawodu nauczyciela¹³⁵ przez wszystkich pracowników pedagogicznych, bez względu na staż pracy, stopień awansu zawodowego oraz miejsce zatrudnienia (zatrudnienie w placówce prowadzonej przez jednostkę samorządu terytorialnego, osoby prawne niebędące jednostką samorządową i osoby fizyczne, czyli zarówno funkcjonujące w sferze publicznej, jak i prywatnej). Nauczyciel popełnia przewinienie dyscyplinarne w przypadku uchybienia godności zawodu nauczyciela bądź niedopełnienia obowiązków związanych z powierzonym mu stanowiskiem oraz podstawowymi funkcjami szkoły: dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą (art. 75 ust. 1 u.k.n.).

W literaturze przyjmuje się, że odpowiedzialność dyscyplinarna grozi nauczycielowi tylko za takie naruszenie obowiązków pracowniczych, które wynikają ze specyfiki wykonywanego zawodu¹³⁶. W tej grupie zachowań można przykładowo wymienić: opuszczanie sali dydaktycznej w trakcie lekcji i pozostawianie uczniów bez opieki; notoryczne spóźnianie się na zajęcia lub ich kończenie przed czasem wyznaczonym w planie lekcji; niestawianie się w miejscu wyznaczonym do odbywania dyżurów w trakcie przerw międzylekcyjnych; niestosowanie się do regulaminów i obowiązujących na terenie placówki oświatowej procedur

133 Ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym, Dz.U. 2018 poz. 1218 t.j.

134 Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością seksualną, Dz.U. 2018 poz. 405 t.j.

135 K. Lisowski, *Odpowiedzialność dyscyplinarna* [w:] K. Lisowski, K. Stradomski, *Karta Nauczyciela. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 469.

136 M. Kowalski, P. Kuzior, M. Mazur, A. Trochimiuk, *Odpowiedzialność pracownika oświaty. Jakie konsekwencje może ponieść nauczyciel i pracownik niepedagogiczny*, Warszawa 2020, s. 20.

dotyczących bezpieczeństwa, w tym właściwego korzystania z urządzeń i sprzętów szkolnych. Uruchomienie w tego typu przypadkach procedury dyscyplinarnej wyklucza pociąganie nauczyciela do odpowiedzialności pracowniczej. Dodatkowo w wyniku normatywnych zmian, jakie dokonały się w ostatnim czasie w Kartce Nauczyciela¹³⁷, wprowadzono zakaz orzekania kar porządkowych w sytuacji, gdy popełniony został czyn naruszający prawo lub dobro dziecka. Wówczas dyrektor jako pracodawca nie jest władny ukarać pracownika pedagogicznego; zawiadamia on jedynie o takim przypadku rzecznika dyscyplinarnego.

Drugą podstawą pociągania nauczycieli do odpowiedzialności dyscyplinarnej są zachowania uchybiające godności zawodu. Nie wiążą się one, co prawda, z naruszeniem obowiązków pracowniczych, ale nie licują z dobrym imieniem zawodu, przynoszą mu ujmę, a przez to obniżają społeczne zaufanie do reprezentantów tego środowiska. Godne wykonywanie zawodu podwyższa poprzeczkę w zakresie wymagań adresowanych do nauczycieli jako osób, które powinny mieć nieposzlakowaną opinię, dbać o powagę swojej grupy zawodowej i mieć świadomość wartości, których mają moralny obowiązek strzec. Przy uchybieniach związanych z naruszeniem godności wykonywanego zawodu chodzi o wszelkie zachowania w służbie i poza służbą, w życiu społecznym, a nawet prywatnym (nieetyczne, niemoralne, gorszące)¹³⁸, co sprawia, że sformułowanie ich zamkniętego katalogu jest niemożliwe¹³⁹. W literaturze wskazuje się zazwyczaj na: publikowanie przez nauczyciela treści noszących znamiona mowy nienawiści na portalach społecznościowych; znieważenie dziecka/ucznia lub jego rodzica; uderzenie dziecka/ucznia; nieobyczajne zachowanie na imprezie szkolnej. Wiele przykładów uchybienia godności nauczycielskiego zawodu odnaleźć można w orzecznictwie sądowym¹⁴⁰. W obszarze sprawowania opieki nad dziećmi zachowania te dowodzą nieodpowiedniego stosunku nauczyciela do zadań opiekuńczych, a objawiają się niewłaściwie sprawowanym nadzorem nad dziećmi/uczniemi.

Na straży standardów zawodowych stoją nauczycielskie komisje dyscyplinarne, które w orzeczniczej działalności korzystają z gwarancji autonomii (zasada niezawisłości, o której mowa w art. 85a u.k.n.). Komisje mają do dyspozycji następujące środki (kary dyscyplinarne):

137 Chodzi o dodany art. 75 ust. 2a, co dokonało się w wyniku nowelizacji u.k.n. na podstawie ustawy z dnia 13 czerwca 2019 r. o zmianie ustawy – Karta Nauczyciela oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2019 poz. 1287. W uzasadnieniu do projektu podkreślono, że celem zmian jest „wyeliminowanie przypadków obchodzenia przepisów prawa w celu uniknięcia odpowiedzialności dyscyplinarnej przez nauczycieli, którzy dopuścili się poważnych przewinień. Wymierzenie nauczycielowi kary porządkowej za czyn niemieszczący się w zakresie art. 108 kp, nie może bowiem wykluczać możliwości uznania tego samego nagannego zachowania się nauczyciela za przyczynę uzasadniającą zwolnienie z pracy lub wydalenie z zawodu nauczyciela w trybie odpowiedzialności dyscyplinarnej” (Druk sejmowy nr 3496, Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Karta Nauczyciela oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=3496> [dostęp: 19.09.2020]).

138 Por. wyrok SA w Warszawie z 19 grudnia 2018 r., III APo 17/18, Legalis 212318. W tezie do przywołanego wyroku sąd zaznaczył, iż „z godnością zawodu nauczyciela wiąże się ustalony standard postępowania, który stanowić powinien wzór dla innych i którego efektem powinno być wzbudzenie szacunku. Skoro tak, to uznać należy, że uchybienie godności zawodu może mieć miejsce poprzez wszelkie zachowania – w trakcie wykonywania zawodu w szkole i poza nią, w życiu społecznym, a nawet prywatnym. Tak będą więc kwalifikowane wszelkie zachowania nieetyczne, niemoralne, gorszące, które mogłyby przynieść ujmę mającemu szczególne społeczne znaczenie zawodowi nauczyciela”.

139 M. Kowalski, P. Kuzior, M. Mazur, A. Trochimiuk, dz. cyt., s. 20.

140 Tytułem przykładu można wskazać sprawę dyscyplinarną, w której obwinionym był dyrektor liceum ogólnokształcącego. Jako opiekun wycieczki szkolnej podjął decyzję o samodzielnym powrocie ucznia z Francji do Polski, narażając tym samym ucznia na niebezpieczeństwo. Zob. wyrok SA w Poznaniu z 18 kwietnia 2013 r., APo 6/12, Legalis 2107560.

nagana z ostrzeżeniem, zwolnienie z pracy, zwolnienie z pracy z zakazem przyjmowania ukaranego do pracy w zawodzie nauczyciela w okresie 3 lat, wydalenie z zawodu nauczyciela. Ostatnia z wymienionych kar jest uzasadniona w przypadkach popełnienia przez nauczyciela występkę dyscyplinarnego o wysokim stopniu społecznego niebezpieczeństwa, czyli godzącego bezpośrednio w dobro dzieci i całego systemu szkolnego, a jej zastosowanie – jak podkreślił w jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy – jest niezbędne z uwagi na brak gwarancji i pozytywnej prognozy¹⁴¹.

Odpowiedzialność dyscyplinarna nie wyklucza pociągnięcia obwinionego do innego rodzaju odpowiedzialności, zwłaszcza karnej, w przypadku gdy podstawą uruchomienia postępowania było popełnienie czynu zabronionego wypełniającego znamiona przestępstwa¹⁴² (np. narażenia na niebezpieczeństwo, porzucenia, naruszenia nietykalności cielesnej, psychicznego bądź fizycznego znęcania się czy zmuszania ucznia do określonych zachowań).

W kontekście dokonanych wyżej charakterystyk odpowiedzialności prawnej za dziecko (ucznia) zwraca uwagę różnica w określeniu kręgu podmiotów, jakie przepisy prawa oddają pod pieczę rodzicielską i pieczę instytucjonalną. W pierwszym przypadku dotyczy ona osób przed ukończeniem 18. roku życia. Osiągnięcie pełnoletności wyznacza na gruncie art. 92 k.r.o. granicę sprawowania nad dzieckiem władzy rodzicielskiej, w tym również ustawowy obowiązek troski o jego bezpieczeństwo oraz prawidłowy rozwój fizyczny i psychiczny. W przewidzianych prawem sytuacjach związanych z ustanowieniem nad osobą pełnoletnią opieki prawnej rodzice mogą być zobligowani do dalszych starań opiekuńczych, które – podobnie jak w przypadku starań finansowych w ramach zobowiązań alimentacyjnych – wykraczają poza granice władzy rodzicielskiej.

W przypadku instytucjonalnego nadzoru dzieci i młodzieży w wieku szkolnym jest inaczej – działania ukierunkowane na ochronę zdrowia i zapewnienie bezpieczeństwa dotyczą wszystkich dzieci i uczniów, również tych, którzy z uwagi na skończony 18. rok życia ponoszą odpowiedzialność cywilną za swoje zachowanie. Przepisy prawa oświatowego nie uzależniają realizacji tego typu zadań od przesłanki małoletności, w związku z czym dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym, jak i starsza młodzież funkcjonująca na poziomie szkół ponadpodstawowych lub ośrodków należących do systemu oświaty, podlegają nadzorowi ze strony przedstawicieli placówki oświatowej¹⁴³. Czynnikiem wieku jest jednak podstawowym kryterium różnicowania stopnia i formy sprawowanego nad dziećmi (uczniami) nadzoru, z oczywistych bowiem względów starszej młodzieży należy pozostawić więcej samodzielności¹⁴⁴. Odmiennej charakter nauczycielskiej pieczy w zależności od wieku, stopnia rozwoju, stanu zdrowia psychicznego i fizycznego dzieci, ale również rodzaju zagrożeń i warunków, w jakich sprawowany jest nadzór, można dostrzec w przepisach oświatowych regulujących funkcjonowanie placówki oświatowej, w tym sposób organizowania zajęć. Zagadnienie to staje się

141 Wyrok SN z 7 września 1995 r., I PO 6/95, Legalis 29477.

142 Wyrok SN z 11 maja 2000 r., III SZ 2/00, Legalis 50687.

143 Wyrok SN z 19 czerwca 1974 r., II CR 289/74, LEX 7526.

144 Tamże. Podobną myśl wyraził SN w wyroku z 8 lutego 1977 r., IV CR 8/77, LEX 7909: „Względy wychowawcze przemawiają za przyjęciem, że nadzór nad młodzieżą starszą nie może być ciągły, gdyż młodzieży takiej należy stwarzać warunki do znacznej samodzielności. Za wadliwą i nie zapewniającą takiej młodzieży należytej opieki należy uznać taką organizację nadzoru, przy której w stałych i z góry znanych i długich odcinkach czasu nie może on być wykonywany nawet sporadycznie”.

przedmiotem szczegółowej analizy w postępowaniach sądowych podejmowanych w związku z wypadkami, w których wychowanek placówki oświatowej doznał szkody.

4. Odpowiedzialność z tytułu niestaranie wykonywanego nadzoru nad dzieckiem (uczniem)

4.1. Wprowadzenie

Do odpowiedzialności prawnej rodziców oraz pracowników oświaty w związku z niewłaściwie sprawowaną pieczę nad dzieckiem (uczniem) odnoszą się art. 415 oraz art. 427 k.c. Kryterium rozstrzygające o wyborze podstawy prawnej stanowi art. 426 k.c., wykluczający możliwość pociągania do odpowiedzialności małoletniego, który w chwili spowodowania szkody nie miał ukończonego 13. roku życia. W takich sytuacjach zastosowanie ma art. 427 k.c. Z jego konstrukcji wynikają duże oczekiwania kierowane pod adresem rodziców oraz innych podmiotów sprawujących pieczę nad małoletnim.

Odpowiedzialność odszkodowawczą na gruncie art. 427 k.c. ponosi osoba zobowiązana do nadzoru nad osobą, która dopuściła się czynu o charakterze bezprawnym, lecz której z powodu wieku albo stanu psychicznego lub cielesnego winy poczytać nie można¹⁴⁵. Przepisy cywilne nie zawierają katalogu podmiotów zobowiązanych do nadzoru, w związku z tym należy przyjąć, iż jest on otwarty i może, oprócz rodziców, obejmować: nauczycieli, wychowawców, trenerów, personel medyczny, osoby sprawujące nieformalną pieczę nad dzieckiem lub chorym z uwagi na jego stan psychiczny bądź fizyczny. Podstawą pociągania do odpowiedzialności cywilnej z tytułu niewłaściwie wykonywanego nadzoru może być: ustawa (np. kodeks rodzinny i opiekuńczy w przypadku rodziców i opiekunów prawnych), umowa (np. umowa zlecenia w przypadku osób realizujących obowiązek opieki nad małoletnim, umowa o pracę w przypadku pracowników zatrudnionych w charakterze opiekuna, wychowawcy, pielęgniarki), stany faktyczne (wykonywanie stałej pieczy nad małoletnim bez obowiązku ustawowego lub umownego). Ustalenie tej podstawy ma istotne znaczenie dla sprecyzowania zakresu obowiązku nadzoru¹⁴⁶, bowiem wyznacza ona granice odpowiedzialności odszkodowawczej osób zobowiązanych. Na ów zakres wpływa ponadto m.in. wiek, stopień rozwoju podopiecznego, jego stan fizyczny i psychiczny, okoliczności, w jakich opieka jest sprawowana, faktyczne możliwości wykonywania nadzoru¹⁴⁷.

Pojęcia nadzoru nie da się sprowadzić do konkretnych i stałych czynności, czyli obowiązków spoczywających na wszystkich osobach zobowiązanych do jego sprawowania¹⁴⁸. Inaczej kształtują się obowiązki rodziców w kontekście nadzoru nad małoletnim

145 W. Dubis [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), dz. cyt., s. 895–896.

146 J. Słyk, *Odpowiedzialność cywilna rodziców za szkodę wyrządzoną przez ich dziecko a sposób i zakres wykonywania przez nich władzy rodzicielskiej*, Warszawa 2011, s. 119.

147 Zob. W. Dubis [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), dz. cyt., s. 897. Autor podkreśla, że „zakres obowiązku nadzoru i rozmiar staranności przy jego wykonywaniu nie da się określić jakąś jednolitą, ujętą abstrakcyjnie miarą, która byłaby aktualna w każdym przypadku. [...] Rozmiar obowiązku nadzoru zależy od stanu osoby podlegającej nadzorowi i związanego z tym stopnia zagrożenia osób trzecich. Podobnie: L. Bełza, *Odpowiedzialność za zobowiązanie do nadzoru i nadzorującego*, „Monitor Prawniczy” 1994, nr 3, s. 73 i nast.

148 J. Słyk, dz. cyt., s. 168.

dzieckiem, inaczej wychowawców, nauczycieli, opiekunów faktycznych itd. Wypełnienie zakresu znaczeniowego tego pojęcia wymaga więc przeprowadzenia szczegółowej analizy przepisów odnoszących się do relacji małoletnich z innymi osobami, zwłaszcza obowiązków tych drugih w stosunkach o różnym charakterze (rodzinnym, cywilnym, administracyjnym). Szczególną kategorią osób wykonujących nadzór są rodzice. Nadzór rodzicielski jest z uwagi na specyfikę stosunków rodzice–dzieci najszerszy i należy go interpretować na podstawie przepisów prawa rodzinnego¹⁴⁹.

Odpowiedzialność cywilna z art. 415 k.c. dotyczy dochodzenia odszkodowania na zasadach ogólnych i znajduje zastosowanie w sytuacjach gdy: sprawcą jest osoba działająca z rozeznanie (można jej przypisać winę); sprawcą jest osoba małoletnia, która ukończyła 13 lat i sąd uznał jej zdolność po ponoszenia odpowiedzialności odszkodowawczej (wnioskowanie *a contrario* z art. 426 k.c.) albo osoba nadzorowana sama sobie wyrządziła szkodę¹⁵⁰.

Spowodowanie przez małoletniego w sposób zawiniony szkody osobie trzeciej uruchamia odpowiedzialność dziecka jako zdolnego do rozeznania, jednak nie wyklucza to automatycznie odpowiedzialności rodziców sprawujących nad nim władzę rodzicielską. Jakkolwiek zastosowanie art. 427 k.c. jest z uwagi na cezurę wieku sprawcy wyłączone, to jednak jeśli okaże się, że współprzyczynę szkody stanowiło również niedołożenie przez rodziców należytej staranności w nadzorowaniu dziecka, mogą oni odpowiadać na podstawie art. 415 k.c.¹⁵¹. Z uwagi na rozkład ciężaru dowodu (winę w nadzorze udowodnić musi poszkodowany) sytuacja procesowa rodziców małoletniego sprawcy szkody jest korzystna¹⁵². Z punktu widzenia oceny sposobu wykonywania przez nich pieczy nad dzieckiem oznacza to odsunięcie kryterium interesu społecznego, indywidualizującego się w osobie poszkodowanego, na dalszy plan. Z drugiej strony, mając na względzie ograniczone możliwości małoletniego w zakresie kształtowania swojego statusu majątkowego skuteczność dochodzenia od niego roszczeń majątkowych może okazać się wątpliwa. W takiej sytuacji zobowiązanymi na gruncie art. 415 k.c. stają się rodzice¹⁵³, co powoduje, iż obok kompensacji i represji wymierzanie tego rodzaju odpowiedzialności odszkodowawczej pełni również funkcje wychowawcze (prewencyjno-wychowawcze)¹⁵⁴, mobilizując rodziców do zaangażowania się w nadzór nad dzieckiem.

4.2. Nadzór rodzicielski

Pojęcie nadzoru rodzicielskiego wiąże się z określeniem treści i struktury władzy rodzicielskiej, jak również sposobu jej wykonywania (art. 95 § 3 k.r.o.)¹⁵⁵. Nadzór stanowi bowiem jej integralną część. Dokładna jego treść zależy natomiast od konkretnego przepisu odwołującego

149 Tamże, s. 168–169.

150 W. Dubis [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), dz. cyt., s. 897.

151 O winie w nadzorze, jako podstawie pociągania rodziców do odpowiedzialności odszkodowawczej, wypowiedział się SN w wyroku z 27 stycznia 1971 r.: „Rodzice odpowiadają z tytułu nadzoru za szkodę wyrządzoną w sposób zawiniony przez małoletniego powyżej 13 lat wtedy, gdy zostanie im udowodniona konkretna wina (...) pozostająca w związku przyczynowym ze szkodą”; III CRN 448/70, Legalis 15153.

152 Na trudności związane z przeprowadzeniem dowodu w zakresie zaniedbań wychowawczych zwracano uwagę już w pierwszych latach obowiązywania kodeksu cywilnego. Zob. E. Łętowska, *Przyczynienie się małoletniego do wyrządzenia szkody*, „Nowe Prawo” 1965, nr 2, s. 138; A. Szpunar, *Odpowiedzialność osób zobowiązanych do nadzoru*, Warszawa 1978, s. 124.

153 J. Strzebinczyk, *Władza rodzicielska...* (2003), s. 314.

154 J. Stryk, dz. cyt., s. 204.

155 W. Dubis [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), dz. cyt., s. 896.

się do nadzorowania dziecka przez jego rodziców. Przede wszystkim będzie to art. 427 k.c. Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie posługuje się wprost pojęciem nadzoru jako elementu struktury władzy rodzicielskiej, w związku z czym można uznać, że „na gruncie prawa rodzinnego mamy do czynienia ze sformułowaniem o nieustalonym zakresie znaczeniowym”¹⁵⁶.

W literaturze natomiast funkcjonują dwie koncepcje pojmowania nadzoru. W ujęciu wąskim jest on rozumiany jako element sprawowania przez rodziców pieczy nad małoletnim. Oznacza wówczas na przykład czuwanie (baczenie) nad osobą nadzorowaną oraz podejmowanie interwencji mającej na celu zapobieżenie szkodzie („nadzorowanie trybu życia”)¹⁵⁷. Wskazuje się, m.in., że nadzór rodziców znajduje uzewnętrznienie w postaci konkretnego zachowania się, z kolei wychowywanie dziecka jest procesem obejmującym całe jego dotychczasowe życie, a związek wychowawczych wysiłków z faktem wyrządzenia szkody jest nieuchwytny. Obowiązek nadzoru, zdaniem zwolenników tej koncepcji, kształtuje się pod wpływem różnych czynników, zwłaszcza zaś okoliczności, nad kim jest on wykonywany. W przypadku osób małoletnich poniżej 13. roku życia nadzór, o którym mowa w art. 427 k.c., stanowi „określony wycinek szeroko pojętej działalności wychowawczej”¹⁵⁸.

Zwolennicy szerokiego ujęcia nadzoru stoją natomiast na stanowisku, że nie jest możliwe całkowite rozdzielanie znaczeń takich pojęć, jak: wychowanie, kierowanie, nadzór, oraz że w zasadzie każda czynność nadzoru nad dzieckiem jest zarazem działaniem wychowawczym¹⁵⁹. Wynika to z więzi pomiędzy tymi formami rodzicielskiej aktywności, która jest tak silna, że „wszelkie próby ich oddzielenia są sztuczne i nieżyciowe, a [...] brak właściwych starań o wychowanie dziecka może prowadzić do przypisania rodzicom winy w nadzorze”¹⁶⁰. Rodzice zobowiązani są więc do konstruktywnego oddziaływania na zachowanie małoletniego poprzez stosowanie odpowiednich pouczeń, zaleceń, zakazów czy sankcji¹⁶¹, bowiem cel w postaci dobrego wychowania dziecka nie może zostać osiągnięty bez sprawowania nad nim starannego nadzoru i kontroli.

Na walory szerokiej koncepcji nadzoru zwracają uwagę autorzy stosujący przy interpretacji pojęć nadzór oraz wychowanie wykładnię teleologiczną, a częściowo również historyczną i funkcjonalną¹⁶². Zapewnienie bezpieczeństwa osobom trzecim jest celem czynności nadzoru. Z pewnością zaś nie stanowi podstawowego celu działań wychowawczych. Działania te uwzględniają jednak ochronę takich wartości, jak: życie, zdrowie czy bezpieczeństwo innych. Co więcej, niektóre działania wychowawcze są istotne z punktu widzenia ochrony dziecka

156 J. Słyk, dz. cyt., s. 181.

157 T. Sokołowski, dz. cyt., s. 32–33, 181.

158 Tamże, s. 125. Szerzej na temat wąskiej koncepcji nadzoru interpretowanej w kontekście konstrukcji art. 427 k.c.: A. Szpunar, dz. cyt., *passim* oraz literatura tam wskazana. W literaturze przedmiotu funkcjonuje również pogląd o związku nadzoru nad małoletnim z kwestią jego wychowania, przy czym podkreśla się brak dostatecznych podstaw do odpowiedzialności rodziców za zaniedbanie tylko na odcinku wychowawczym. Zob. W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 232.

159 J. Słyk, dz. cyt., s. 179. Podobnie: J. Winiarz, *Odpowiedzialność cywilna z tytułu nadzoru nad dzieckiem*, Warszawa 1973, s. 1, 21; J. Strzebiczynk, *Władza rodzicielska...* (2011), s. 319.

160 J. Winiarz, dz. cyt., s. 116.

161 G. Bieniek [w:] G. Bieniek, H. Ciepla, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kołakowski, M. Sychowicz, T. Wiśniewski, C. Żuławska, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia – Zobowiązania*, t. 1, Warszawa 2011, s. 486.

162 A. Śmieja, *Czynny niedozwolone* [w:] A. Olejniczak (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna*, System Prawa Prywatnego, t. 6, Warszawa 2018, s. 511–513.

i jego otoczenia. W związku z powyższym postrzeganie nadzoru jako wyłącznie doraźnej kontroli nad poczynaniami dziecka w czasie bezpośrednio poprzedzającym powstanie szkody wydaje się zbytnio ten nadzór zawężać. Koncepcja wąskiej formuły nadzoru nie uwzględnia stosunku łączącego osobę nadzorowaną z nadzorującym ani gwarantowanych przez prawo instrumentów władczego reagowania. Relacja stosunku wychowawczego w ramach sprawowanej pieczy nad osobą małoletnią wiąże się przecież z założeniem podporządkowania się przez dziecko woli rodziców (jest to więc relacja o cechach władczych¹⁶³) i pozwala na uruchomienie przez rodziców nie tylko działań perswazyjnych, ale również takich, które w innych okolicznościach byłyby działaniami bezprawnymi¹⁶⁴.

Za szerokim ujęciem pojęcia nadzoru przemawia argument, że obowiązek nadzoru należy interpretować przez pryzmat należytej staranności, jaką rodzice powinni wykazać, przygotowując swoje dziecko do życia w społeczeństwie. Zdaniem Sądu Najwyższego, „ustawodawca uznał za właściwe [...] nałożenie takiego obowiązku na rodziców (opiekunów), nauczycieli i wychowawców oraz inne osoby obowiązane do nadzoru. Całkowite ich uwolnienie mogłoby ujemnie oddziaływać na osoby odpowiedzialne i osłabiać ich czujność nad zachowaniem oraz postępowaniem małoletnich, którzy niejednokrotnie w poszczególnych fazach rozwojowych silnie kierują się emocjami, zwyczajami rówieśników czy środowiska, negocjując inne wartości lub autorytety”¹⁶⁵.

Powyższe stanowisko Sąd Najwyższy podtrzymał w orzeczeniach, jakie zapadały w kolejnych latach. Przykładem może być rozstrzygnięcie sprawy¹⁶⁶, w której pociągnięci do odpowiedzialności zostali rodzice 14-letniego chłopca, który dopuścił się czynności seksualnych względem kilkulatniego powoda. Podstawą rozstrzygnięcia było ustalenie, że pomimo przekroczenia 13 lat pozwany „nie miał dostatecznego rozeznania w zakresie następstw etycznych, społecznych i prawnych swoich czynów, ani poczucia ich nieprawidłowości, wobec czego nie miał też świadomości, iż jego zachowanie było naganne i krzywdzące małe dziecko, jakim był wówczas powód”. Z uwagi na to nie można było mu przypisać w momencie zdarzenia winy. Winę w nadzorze przypisano natomiast rodzicom, dopuścili się oni bowiem wielu nieprawidłowości w opiece i wychowaniu syna. Do nieprawidłowości tych zaliczono: niepoświęcanie dziecku wystarczającej ilości czasu i uwagi; brak kontroli i pomocy, niezbędnych ze względu na wiek, rozwój, problemy szkolne, trudną sytuację związaną z rozwodem; przerzucanie obowiązku opieki na dziadków; notoryczne pozostawianie dziecka samego w domu przez długi czas; brak kontroli sposobu korzystania przez dziecko z Internetu. Takie zawnione zachowanie pozostawało – zdaniem sądów – w związku przyczynowym z doznaną w wyniku seksualnego wykorzystania szkodą i krzywdą małoletniego powoda i jego rodziców.

163 T. Sokołowski [w:] H. Dolecki, T. Sokołowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 649.

164 Problematyka ta wiąże się z ewolucją instytucji karcenia wychowawczego, szczegółowo opisaną m.in. przez: R. Krajewskiego, *Karcenie dzieci. Perspektywa prawna*, Warszawa 2010; F. Ciepły (red.), *Prawne aspekty karcenia małoletnich*, Warszawa 2011. Aktualnie w związku z treścią art. 96¹ k.r.o. poza zakresem dopuszczalnego karcenia wychowawczego pozostał aspekt karania dziecka z wykorzystaniem siły fizycznej (karcenie cielesne), przy czym w doktrynie zwraca się uwagę na konieczność bardzo wyważonej wykładni przywołanego przepisu. Zob. R. Krajewski, *Kontratyp karcenia małoletnich po wprowadzeniu prawnego zakazu stosowania wobec nich kar cielesnych*, „Palestra” 2012, nr 1–2, s. 49.

165 Wyrok SN z 8 kwietnia 2003 r., IV CKN 50/2001, *Legalis* 59768.

166 Wyrok SN z 10 stycznia 2017 r., V CSK 155/16, *Legalis* 161830.

Sąd Najwyższy uznał, że czternastolatkowi nie można było przypisać winy i jako podstawę orzekania o odpowiedzialności odszkodowawczej jego rodziców przyjął art. 427 k.c.

W podobnym tonie wypowiadały się sądy powszechne. Na przykład w jednym z orzeczeń wysunięta została teza następującej treści: „Przy ocenie wykonywania »starannego nadzoru« w rozumieniu art. 427 k.c. nie jest obojętne, czy rodzice małoletniego potrafiliby wpoić mu podstawowe zasady związane z poszanowaniem praw innych osób, wskazywali na potrzebę zachowania ostrożności oraz czy zwracali uwagę na jego niewłaściwe zachowanie”. W analizowanej przez sąd sprawie przedmiotem rozpoznania był wypadek z udziałem 12-letniej pozwanej, która wraz z innymi dziećmi bawiła się bez opieki osób dorosłych przy wiejskiej remizie strażackiej. Zabawa polegała na strzelaniu z łuku. W jej trakcie na linii strzału znalazł się 8-letni powód, którego strzała wypuszczona przez sprawczynię trafiła w oko, w wyniku czego doznał on urazu. Sąd odniósł się do poglądu reprezentowanego w doktrynie, zgodnie z którym nadzór i wychowanie uzupełniają się wzajemnie i mają obszary wspólne. „Zapewnienie bezpieczeństwa osobom trzecim nie stanowi w zasadzie bezpośredniego celu czynności wychowawczych, jest natomiast jakby celem drugoplanowym (pośrednim), i z tego względu zachowuje znaczenie dla problematyki nadzoru. Nie wszystkie aspekty wychowania są przy tym w równym stopniu ważne dla stworzenia odpowiednich, dogodnych warunków dla sprawowania nadzoru. Niewątpliwie istnieją jednak takie działania wychowawcze, które w praktyce niezmiernie ściśle wiążą się z kwestią ochrony zarówno osoby dziecka, jak i jego otoczenia”¹⁶⁷. Zdaniem sądu, rodzice sprawcy szkody nie uczynili zadość obowiązkowi nadzoru w rozumieniu przepisu art. 427 k.c. Nie sprawowali oni stałej opieki nad córką, pozwalając na jej samodzielne przebywanie poza domem, co z uwagi na wiek dziecka (12 lat) nie jest sytuacją nietypową ani wskazującą na wychowawcze zaniedbanie. Jednak powinni położyć nacisk na wpojenie dziecku wszystkich zasad postępowania podczas dziecięcych zabaw, szczególnie tych preferowanych przez dziecko, a stwarzających potencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa z uwagi na swój sportowy i „militarny” charakter.

Optyka szerokiej koncepcji nadzoru rodzicielskiego wskazuje również na kierunek wykładni w sytuacjach, gdy zdarzenie z udziałem dziecka powodujące szkodę stanowi element zaskoczenia dla rodziców i zaprzeczenie ich dotychczasowego wychowawczego wysiłku. Samo wyrządzenie szkody przez małoletnie dziecko nie uzasadnia bowiem jeszcze odpowiedzialności rodziców z tego tytułu. Nie można automatycznie przypisywać winy w nadzorze rodzicom, których metody wychowawcze okazały się ostatecznie nieskuteczne¹⁶⁸. Dla interpretacji tego rodzaju sytuacji znaczenie może mieć następująca teza: „Jeśli wobec małoletnich nie były wcześniej stosowane jakiegokolwiek środki wychowawcze, to ich rodzice nie mają podstaw, aby przypuszczać, że małoletni mogą zachowywać się w sposób nieprawidłowy, a tym samym, że rodzice powinni przedsięwziąć środki opiekuńcze wyższe aniżeli (...) normalnie przyjęte”¹⁶⁹. Przedmiotowa teza wyrażona została

167 A. Śmiejka, dz. cyt., s. 469.

168 Zob. m.in. wyrok SA w Warszawie z 20 maja 1997 r., I ACr 41/97, Legalis 41733; wyrok SO w Toruniu z 21 sierpnia 2013 r., VIII Ca 294/13, [http://www.orzeczenia.torun.so.gov.pl/details/VIII\\$0020Ca\\$0020294\\$002f13/151025000004003_VIII_Ca_000294_2013_Uz_2013-08-21_001](http://www.orzeczenia.torun.so.gov.pl/details/VIII$0020Ca$0020294$002f13/151025000004003_VIII_Ca_000294_2013_Uz_2013-08-21_001) [dostęp: 21.07.2019].

169 Wyrok SO w Kaliszu z 21 listopada 2013 r., II Ca 445/13, Legalis 1555509.

w sprawie, w której trzej małoletni poniżej 13. roku życia weszli na teren powoda i dokonali zniszczeń jego majątku w postaci: podpalenia jednego pojazdu, wybicia szyb w czterech pojazdach, uszkodzenia naczepy. Sąd pierwszej instancji ustalił, że rodzice małoletnich otaczali ich opieką, dbali o rozwój psychiczny i fizyczny, zapewniali właściwe warunki materialno-bytowe, utrzymywali systematyczny kontakt ze szkołą. Wobec żadnego ze sprawców nie zostały wcześniej zastosowane środki wychowawcze na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, a rodzice nie mieli podstaw, aby przypuszczać, że małoletni mogą zachowywać się w sposób nieprawidłowy, a tym samym, że powinni w danych okolicznościach oddziaływać na dzieci w sposób bardziej radykalny, poddając ich wzmożonej kontroli. Wobec powyższego sąd przyjął, że rodzicom małoletnich nie można zarzucić winy w nadzorze i na podstawie art. 427 k.c. dochodzić odszkodowania za poniesione przez powoda straty¹⁷⁰.

Teza, iż rodzice nie ponoszą odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez ich dziecko, jeżeli szkody tej nie można było przewidzieć jest jednak kontrowersyjna, powstaje bowiem pytanie o podmiot, który by taką odpowiedzialność ponosił. Argumenty słusznościowe i kompensacyjne wskazują na głównych opiekunów dziecka będącego sprawcą szkody, nawet w sytuacjach, gdy do wypadku dochodzi przypadkowo, a względy wychowawcze dotychczas nie uzasadniały sprawowania ciągłego nadzoru nad dzieckiem. Z drugiej strony, idąc tropem sądowych interpretacji – *a contrario* – można przyjąć, że w pewnych przypadkach może zaistnieć konieczność, podyktowana właśnie względami wychowawczymi, aby kontrola nad dzieckiem, którego zachowanie z uwagi na naruszenie społecznych norm jest dla otoczenia niebezpieczne, była stała i rygorystyczna.

Z dotychczasowych wywodów wynika, iż odpowiedzialność rodziców w warunkach art. 427 k.c. zawiera się w granicach szerokiej formuły nadzoru rodzicielskiego, a więc przypisanie rodzicom winy w nadzorze może być konsekwencją uznania ich błędów i zaniedbań wychowawczych. Taka optyka nie powinna być jednak przyjmowana automatycznie i stosowana w każdym przypadku nagannego zachowania dziecka. Przy ocenie jakości wykonywanego przez rodziców nadzoru należy uwzględnić ich zaangażowanie w proces wychowawczy (zainteresowanie dzieckiem, jego rozwojem, bezpieczeństwem, stopniem przyswojenia zasad moralnych i społecznych) oraz dotychczasowe funkcjonowanie małoletniego w środowisku. Istotne jest ustalenie związku przyczynowego szkody z nieprawidłowym nadzorem, ale także uwzględnienie aktualnych realiów społeczno-gospodarczych i kulturowych procesów związanych m.in. ze wzrastającą emancypacją młodzieży. O ile bowiem automatyzm w postaci domniemania winy ma swoją podstawę w przypadku odpowiedzialności za zachowanie małoletnich poniżej 13 lat (na gruncie art. 426 k.c.), o tyle bezprawne działania starszych dzieci może stanowić podstawę do pociągania ich do osobistej odpowiedzialności (na gruncie art. 415 k.c.). Ponadto w obrębie samego art. 427 k.c. możliwe są sytuacje wyjątkowe osób, które 13. rok życia przekroczyły, ale z uwagi na np. opóźnienie rozwojowe nie można im przypisać winy w trakcie

170 W podobnym tonie wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z 3 października 2012 r., II CSK 737/11, Legalis 537346, podkreślając, iż „na podstawie art. 427 k.c. osoba zobowiązana do nadzoru odpowiada za własny czyn, a przyjęcie winy w nadzorze wymaga stwierdzenia konkretnego zaniedbania po stronie nadzorującego”.

czynu. Przepis stanowiący podstawę odpowiedzialności prawnej rodziców za niewłaściwie wykonywany nadzór nad swoimi dziećmi należy więc interpretować ostrożnie i w sposób zindywidualizowany okolicznościami danego przypadku¹⁷¹. Dotyczy to w szczególności zdarzeń mających miejsce w warunkach równoległe sprawowanego nadzoru instytucji, którą jest placówka oświatowa.

4.3. Nadzór placówki oświatowej i jej przedstawicieli

W przypadku pieczy nad dziećmi sprawowanej w warunkach placówki oświatowej, zarówno doktryna, jak i judykatura konsekwentnie opowiadają się za szeroką koncepcją nadzoru. Obejmuje on przede wszystkim zapewnienie odpowiedniej opieki nad uczniami, ale również dbałość o warunki ogólnego bezpieczeństwa na terenie szkoły i właściwą organizację pracy¹⁷². Uzasadnieniem dla tej formuły odpowiedzialności jest fakt wykonywania przez organy oświatowe władzy publicznej, o której mowa w art. 417 k.c. oraz art. 77 Konstytucji RP.

Za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie przy wykonywaniu władzy publicznej ponosi odpowiedzialność Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego, lub inna osoba prawna wykonująca tę władzę z mocy prawa (art. 417 § 1 k.c.)¹⁷³. Z kolei art. 77 ust. 1 Konstytucji RP – pełniący funkcję normatywnego wzorca kontroli przepisów ustawowych¹⁷⁴ – gwarantuje każdemu prawo do wynagrodzenia szkody, która została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej. Obowiązująca od 2004 r. formuła kodeksowa¹⁷⁵ stwarza samodzielną podstawę pociągania do odpowiedzialności odszkodowawczej wynikającej nie tyle z relacji wiążącej bezpośredniego sprawcę i podmiot odpowiedzialny, ile z charakteru czynów wywołujących szkodę, a mieszczących się w pojęciu wykonywania władzy publicznej¹⁷⁶. Dzięki takiej konstrukcji w obecnym stanie prawnym możliwe jest powstanie odpowiedzialności Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego niezależnie od tego, czy konkretnemu sprawcy szkody można przypisać winę za powstałą szkodę¹⁷⁷.

Konstrukcja sprawstwa oparta na przepisach art. 417 k.c. i art. 77 ust. 1 Konstytucji jest specyficzna i odnosi się nie tyle do zachowań konkretnego funkcjonariusza publicznego, ile do zachowań związanych z funkcjonowaniem struktury jako takiej (czyli działaniami lub zaniechaniami instytucji wykonującej władzę publiczną)¹⁷⁸. Oznacza to korzystne dla poszkodowanego ustalenie podstaw roszczeń odszkodowawczych, bowiem dla

171 Wyrok SA w Warszawie z 20 maja 1997 r., I ACr 41/97. W tezie do wyroku sąd stwierdził: „Nie można na podstawie tylko samego nagannego zachowania dzieci wnioskować o błędach wychowawczych, zaniedbaniach i winie w nadzorze ich rodziców. W przypadku bowiem odpowiedzialności rodziców na podstawie art. 415 kc, w sytuacji gdy dzieci odpowiadają za własne czyny z uwagi na ukończenie 13 lat, ustawodawca nie przyjął domniemania winy w nadzorze, tak jak uczynił to przy odpowiedzialności sprawującego nadzór uregulowanej w art. 427 kc”.

172 E. Bagińska, *Przesłanki odpowiedzialności deliktowej za niezgodne z prawem wykonywanie władzy publicznej* [w:] R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), *Odpowiedzialność odszkodowawcza w administracji*, System Prawa Administracyjnego, t. 12, Warszawa 2016, s. 327–328.

173 Por. wyrok SN z 16 października 1970 r., I CR 444/70, Legalis 14889.

174 Wyrok TK z 24 kwietnia 2014 r., SK 56/12, OTK-A 2014, nr 4, poz. 42.

175 Chodzi o brzmienie przepisu art. 417 k.c. po wejściu w życie ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2004 Nr 162 poz. 1692.

176 M. Safjan, K.J. Matuszyk, *Odpowiedzialność odszkodowawcza władzy publicznej*, Warszawa 2009, s. 32.

177 Tamże, s. 37.

178 Tamże, s. 44.

odpowiedzialności Skarbu Państwa i jednostki samorządu terytorialnego nie ma potrzeby identyfikacji konkretnej osoby sprawcy szkody, ani jego statusu, charakteru funkcji i pozycji. Ocenie podlega jedynie zachowanie, które musi być związane z wykonywaniem władzy publicznej i mieścić się w obszarze kompetencji danej instytucji (przedmiotem oceny jest więc jej funkcjonowanie).

W przypadku sformalizowanego procesu nauczania wspomniana w przywołanych wyżej artykułach władza publiczna nie wynika z samego charakteru świadczonych usług (oświatowych lub, w szerszym wymiarze, edukacyjnych), te bowiem mogą być świadczone przez rozmaite podmioty (osoby prawne, osoby fizyczne, organizacje, kościoły, związki wyznaniowe, szkoły językowe itd.) w ramach wolnorynkowej działalności. Wykonywanie władzy publicznej należy wiązać z władczym kształtowaniem sytuacji prawnej jednostki. Oznacza to nie tylko wydawanie władczych aktów, ale także podejmowanie innych aktów i czynności swoistych dla organów władzy publicznej (a więc również czynności porządkowych i organizacyjnych, jeśli mieszczą się wyłącznie w zakresie kompetencji tych organów¹⁷⁹). Na mocy przepisów oświatowych sfera imperium zarezerwowana jest dla dyrektorów szkół wyposażonych w szereg władczych uprawnień¹⁸⁰.

Artykuły 417 k.c. i 77 Konstytucji RP znajdują również zastosowanie w przypadkach szkód wyrządzonych innego rodzaju aktami władczymi, tzn. takimi, które wynikają ze specyfiki placówki oświatowej jako zakładu administracyjnego i związanej z nią konieczności podporządkowania się dziecka (ucznia) jej władzom¹⁸¹. Ustalenie bezprawności działania organu oświatowego oraz poniesionej przez dziecko (ucznia) szkody będącej w związku przyczynowym z tymże działaniem uruchamia odpowiedzialność organu prowadzącego placówkę, co w przypadku sektora publicznego oznacza konsekwencje finansowe dla jednostki samorządu terytorialnego lub Skarbu Państwa (art. 10 ust. 1 u.p.o. w zw. z art. 417 k.c.). Z kolei w przypadku zdarzeń, jakie miały miejsce w okolicznościach funkcjonowania szkoły i podejmowania przez nią aktów o charakterze niewładczym, w grę wchodzi kilka podstaw prawnych. W przypadku szkody powstałej w efekcie niewłaściwie wykonywanego nadzoru odpowiedzialność organu prowadzącego placówkę powinna być rozstrzygana na podstawie art. 427 k.c.; natomiast jeśli szkoda wynika z innych zaniedbań, odpowiedzialność opiera się na ogólnych podstawach prawnych (zwłaszcza art. 415, 416, 429, 430 k.c.)¹⁸².

179 Tamże, s. 38.

180 Uprawnienia te dotyczą podejmowania decyzji w sprawach związanych z przestrzeganiem obowiązków edukacyjnych, tj. decyzji o wcześniejszym przyjęciu dziecka do szkoły (art. 36 ust. 2 u.p.o.), decyzji o odroczeniu obowiązku szkolnego (art. 36 ust. 4 u.p.o.), zezwoleniu na spełnianie obowiązku edukacyjnego poza szkołą (art. 37 ust. 1 u.p.o.), zezwoleniu na indywidualny program nauczania lub tok nauki (art. 115 ust. 1 u.p.o.), decyzji o skreśleniu z listy uczniów (art. 68 ust. 2 u.p.o.). Ewentualne wyrządzenie szkody w efekcie podjęcia przez dyrektora decyzji o określonej treści może uruchomić odpowiedzialność odszkodowawczą na gruncie art. 417 k.c. W przypadku placówek oświatowych prowadzonych przez osoby fizyczne obciążenie Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego odpowiedzialnością za wymienione działania władcze oprócz należy na przepisach dotyczących nadzoru, czyli art. 51–60 u.p.o.

181 R. Szczepaniak, *Odpowiedzialność odszkodowawcza jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2001, s. 91. Zob. uchwała SN z 21 lipca 1992 r., III CZP 84/92, OSNCPIUS 1993, nr 1–2, s. 15.

182 E. Bagińska, dz. cyt., s. 327. Kluczowe znaczenie dla ustalenia zastosowania art. 417 k.c. ma określenie „wykonywanie władzy publicznej”. Szeroko na ten temat zob. R. Szczepaniak, *Komentarz do art. 417 KC* [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny*. Tom II. *Komentarz*. Art. 353–626, Warszawa 2019, s. 550–560. W literaturze i orzecznictwie prezentowane jest stanowisko, zgodnie z którym działania placówki oświatowej mające

Ustawowe określenie obowiązków w ramach nadzoru instytucjonalnego nie wyklucza wątpliwości interpretacyjnych, co więcej, również sądy stosujące konkretne przepisy dokonują ich wykładni przy wykorzystaniu nieostrych pojęć¹⁸³. Z pewnością nadzór nad dziećmi w obrębie systemu oświaty odnieść należy do kategorii jakościowej, którą jest staranność „należyta”, czyli wymagana w danych okolicznościach (np. dotyczących wieku osoby nadzorowanej, stopnia rozwoju, osobowości, sytuacji, w której nadzór jest sprawowany czy rodzaju zagrożeń)¹⁸⁴ i stosunkach danego rodzaju. Wskazówki interpretacyjne można czerpać z bogatego orzecznictwa opartego na kazuistyce¹⁸⁵. Na przykład za niewłaściwe wykonywanie obowiązku nadzoru uznano następujące sytuacje: nieobecność nauczyciela na zajęciach/w trakcie dyżuru¹⁸⁶ oraz dopuszczenie do pozostawiania dzieci bez opieki¹⁸⁷; ograniczenie się przez nauczyciela wyłącznie do wydania zakazu określonego zachowania przy braku kontroli nad jego przestrzeganiem¹⁸⁸; zaniedbanie środków ostrożności podczas zajęć i wydarzeń organizowanych przez placówkę¹⁸⁹; dopuszczenie do korzystania przez uczniów z przyrządu gimnastycznego mającego wady konstrukcyjne¹⁹⁰; dopuszczenie do powstania na terenie placówki oświatowej „dzikiej ślizgawki” i do korzystania z niej przez uczniów w trakcie przerw międzylekcyjnych¹⁹¹; zaniechanie zainstalowania w pomieszczeniu, w którym odbywały się zajęcia z udziałem uczniów, zabezpieczeń przewidzianych w przepisach prawa budowlanego lub których zastosowanie dyktują zasady doświadczenia życiowego¹⁹²; zaniechanie w zakresie wprowadzenia dyscypliny w klasie¹⁹³; organizowanie i prowadzenie zajęć bez uwzględnienia specyfiki wieku uczniów¹⁹⁴.

Podstawowym warunkiem należycie sprawowanego nadzoru instytucjonalnego placówki oświatowej jest obecność kompetentnej osoby (nauczyciela) zobowiązanej do sprawowania pieczy nad dziećmi (uczniami). Dał temu wyraz sąd w sprawie¹⁹⁵, w której doszło do

na celu zapewnienie warunków bezpiecznego przebywania w szkole nie przynależą do sfery imperium, bowiem obowiązki w zakresie bezpiecznego funkcjonowania jednostek systemu oświaty ciąży również na podmiotach niepublicznych, w związku z czym naruszenia w tym obszarze stanowią podstawę odpowiedzialności personelu placówki w związku z art. 415 k.c., zaś organu prowadzącego – art. 430 k.c. Zob. m.in. wyrok SA w Poznaniu z 29 maja 2018 r., I A Ca 1269/17, Legalis 1794190.

- 183 J. Stryk, dz. cyt., s. 120. Za autorem można wskazać na następujące przykłady z orzecznictwa: wyrok SN z 8 lutego 1977 r., IV CR 8/77; wyrok SN z 21 kwietnia 1970 r., I CR 86/70, LEX nr 319210.
- 184 Warto tytułem egzemplifikacji przywołać tezę wyroku SN z 21 kwietnia 1970 r., odnoszącą się do sposobu prowadzenia zajęć wychowania fizycznego: „Nauczyciel wychowania fizycznego nie może nie brać pod uwagę – egzekwując wykonywanie określonych ćwiczeń – różnic w stopniu sprawności fizycznej uczniów, uwarunkowanej także ich fizycznymi możliwościami (wzrost, nadwaga, prawidłowość budowy, ewent. ułomność itp.). W granicach uzasadnionych powinno być stosowane podejście indywidualne, zwłaszcza gdy dotyczy to młodzieży, której rozwój fizyczny nie został zakończony”; I CR 86/70.
- 185 M. Safjan, *Komentarz do art. 427 KC...*, s. 1501.
- 186 Wyrok SN z 28 czerwca 1977 r., „Państwo i Prawo” 1959, nr 1, s. 181; wyrok SN z 10 listopada 1971 r., OSNC.PiUS 1972, poz. 71.
- 187 Wyrok SA w Katowicach z 25 czerwca 2008 r., I A Ca 333/08. W podobnych okolicznościach orzekł o odpowiedzialności z tytułu niewłaściwie sprawowanego nadzoru SO w Świdnicy w wyroku z 13 września 2018 r., II Ca 468/18, [http://orzeczenia.swidnica.so.gov.pl/content/\\$N/15502000001003_II_Ca_000468_2018_Uz_2018-09-13_001](http://orzeczenia.swidnica.so.gov.pl/content/$N/15502000001003_II_Ca_000468_2018_Uz_2018-09-13_001) [dostęp: 25.07.2019].
- 188 Wyrok SN z 16 marca 1964 r., OSNC.PiUS 1965, poz. 63.
- 189 Wyrok SN z 11 grudnia 1965 r., OSNC.PiUS 1966, poz. 167.
- 190 Wyrok SN z 16 stycznia 1974 r., OSNC.PiUS 1975, poz. 26.
- 191 Wyrok SA w Poznaniu z 29 maja 2018 r., I A Ca 1269/17.
- 192 Wyrok SN z 19 grudnia 1979 r., IV CR 447/79, Legalis 21812.
- 193 Wyrok SN z 25 listopada 1997 r., III CKN 264/97, Legalis 31866.
- 194 Wyrok SN z 2 lutego 2011 r., II CSK 392/10, Legalis 422570.
- 195 Wyrok SA w Katowicach z 25 czerwca 2008 r., I A Ca 333/08.

wypadku na terenie szkoły podczas przerwy międzylekcyjnej. Uczniowie przebywali wówczas w klasie bez opieki. W pewnym momencie między dwoma 10-letnimi chłopcami doszło do kłótni, w trakcie której jeden z nich rzucił w drugiego kredą, trafiając go w oko. Na skutek doznanego urazu uczeń utracił zdolność widzenia. W sprawie pozwana została, jako organ prowadzący szkołę, gmina, która stała na stanowisku, iż zdarzenie nie było spowodowane nieuwagą lub lekkomyślnością nauczyciela bądź brakiem opieki nad dziećmi. Wypadek spowodował wybryk dziecka, któremu trudno było zapobiec. Sąd nie przychylił się do tego stanowiska i orzekł odpowiedzialność odszkodowawczą gminy, wskazując, iż do jej zadań należy m.in. zapewnienie warunków działania szkoły, w tym bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki. W dniu wypadku powód przebywał w szkole pod opieką i nadzorem osób tam zatrudnionych. Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem sądu, iż nieobecność nauczyciela oznaczała, że szkoła nie uczyniła zadość obowiązkowi nadzoru.

W podobnych okolicznościach doszło do innego wypadku¹⁹⁶, który zdarzył się przed ukończeniem przerwy poprzedzającej lekcję wychowania fizycznego. Nauczycielka dyżurująca poleciła przebywającym na korytarzu uczennicom udanie się do szatni i przygotowanie do zajęć. Powódka wraz z pozostałymi uczennicami podążyła we wskazanym kierunku, ale przed wejściem do szatni wyprzedziła ją inna dziewczyna, która mocno pchnęła za sobą drzwi. Te uderzyły powódkę w kolano, powodując złamanie rzepki. Sąd ocenił, że nadzór sprawowany przez dyżurującą nauczycielkę w tym czasie nie był należyty, bowiem „(...) mimo że poleciła ona uczennicom przygotować się do zajęć wf. i pójść do szatni, nie poszła tam wraz z nimi, nie znajdowała się bezpośrednio przy szatni, gdy uczennice do niej wchodziły, co zapobiegłoby zdarzeniu”. W dalszym punkcie wyводу sąd podkreślił, iż nie chodzi o powstrzymanie przez nauczycielkę drzwi, tak aby nie doszło do uderzenia, ale o samą jej obecność przy dzieciach, która dyscyplinowałaby je do zachowań prawidłowych. Zdaniem sądu, „gdyby nauczyciel był w pobliżu szatni i uczennice wchodzące na zajęcia widziały go, to z pewnością sprawczyni wypadku nie zatrzasnęłaby drzwi przed powódką [...] w przeciwnym wypadku naraziłaby się na konsekwencje wychowawcze, uwagę, wezwanie rodziców, obniżenie oceny ze sprawowania, zwłaszcza że incydenty z zatraskiwaniem drzwi przez uczniów innym kolegom zdarzały się [...], mimo że były piętnowane przez nauczycieli”. Nie ulega wątpliwości, że obecność nauczyciela działa dyscyplinująco i powstrzymuje uczniów od podejmowania szeregu zachowań naruszających zasady dyscypliny i bezpieczeństwa. Nadzór i opieka nad dziećmi w sytuacji ich przebywania na terenie placówki oświatowej powinien być sprawowany w taki sposób, aby osiągnięty został cel podstawowy, czyli zapewnienie dzieciom bezpieczeństwa. To z kolei, w jaki sposób nadzór zostanie zorganizowany, pozostaje do oceny osób zarządzających szkołą i wykonujących nadzór pedagogiczny.

Linia orzecznicza w zakresie interpretacji zakresu znaczeniowego należycie sprawowanego nadzoru placówki oświatowej, jaka rysuje się w sprawach rozstrzyganych w sądownictwie powszechnym, znajduje swoje potwierdzenie w orzeczeniach Sądu Najwyższego. Przykładem może być sprawa, w której 15-letni uczeń został uderzony przez kolegę kijem do unihokeja, w wyniku czego częściowo utracił zdolność widzenia¹⁹⁷. Uczniowie przed rozpoczęciem

196 Wyrok SO w Świdnicy z 13 września 2018 r., II Ca 468/18.

197 Wyrok SN z 2 lutego 2011 r., II CSK 392/10.

zająć ponownie zostali pouczeni o zasadach gry, ale nie przestrzegali ich w trakcie meczu, nie byli dyscyplinowali za przewinienia, a nauczyciel nie śledził na bieżąco gry. Odnosząc się do powyższego stanu faktycznego, Sąd Najwyższy podkreślił, iż „przy wyborze rodzaju zajęć z wychowania fizycznego i sprzętu sportowego należy uwzględnić nie tylko fakt, że dana gra jest dopuszczona do zajęć, ale i reagować, gdy młodzież w toku konkretnych lekcji nie przestrzega zasad bezpieczeństwa, np. w takim stanie rzeczy przewidywać realną możliwość zaistnienia wypadku i z tego względu przerwać grę w razie stwierdzenia, że wywołała ona agresywne zachowania uczniów”. Tym samym Sąd Najwyższy słusznie zaakcentował konieczność stosowania przez nauczycieli wszelkich możliwych środków, które nie tylko wynikają z przepisów dotyczących bezpieczeństwa, ale w danych okolicznościach faktycznych z punktu widzenia doświadczenia życiowego są adekwatne i skuteczne. Innymi słowy, pracownicy pedagogiczni w ramach zadań opiekuńczych, w szczególności zaś obowiązku roztoczenia należytej pieczy nad dziećmi (uczniami) zobligowani są do czynienia wszystkiego, co umożliwi lub choćby przybliży placówkę oświatową do osiągnięcia standardu bezpiecznych i higienicznych warunków pobytu w jej obrębie (oraz poza nią w ramach zorganizowanych przez placówkę zajęć).

Z powyższych ustaleń wynika, iż w przypadku sprawowania pieczy nad dziećmi (uczniami) przez placówkę oświatową i jej pracowników, obowiązki na nich spoczywające opierają się na szerokiej formule starannego nadzoru, uwzględniającej szereg okoliczności o charakterze podmiotowym (wiek podopiecznych, stopień ich dojrzałości, właściwości psychiczne i fizyczne) i sytuacyjnym (pora roku, rodzaj zajęć, przebywanie w grupie). Rygoryzm w przypisywaniu placówce oświatowej odpowiedzialności wiąże się z oczekiwaniem ustawicznej obecności przy dzieciach (obecność nauczyciela działać ma z założenia dyscyplinująco), jak i stanowczości przy wyborze środków reakcji na niewłaściwe zachowania. W warunkach instytucjonalnego nadzoru nie wystarczy, aby pracownicy placówki przestrzegali przepisów dotyczących bezpieczeństwa, muszą oni (podobnie jak podmiot odpowiedzialny za organizację pracy placówki) również wykazywać aktywność w postaci podejmowania działań realizujących zasady ostrożności i bezpieczeństwa, jakie wynikają z doświadczenia życiowego.

Nie oznacza to jednak, że nadzór placówki jest nieograniczony, w związku z czym placówka oświatowa może bronić się „przed zdarzającymi się przejawami dążenia do nieusprawiedliwionego przetrzucenia na nią opieki nad dziećmi”¹⁹⁸. Jak podkreślił w jednym z wyroków Sąd Najwyższy, „obowiązek sprawowania opieki i nadzoru oraz zapewnienia bezpieczeństwa ze strony szkoły dotyczy tylko uczniów powierzonych funkcjonariuszom szkoły lub szkole jako całości. Obowiązek ten zachodzi więc w sytuacji, gdy uczniowie danej szkoły pozostają w dyspozycji nauczyciela lub administracji szkolnej podczas lekcji, przerw międzylekcyjnych i innych zajęć zleconych przez szkołę”¹⁹⁹. W przywołanej sprawie miał miejsce następujący stan faktyczny: po zakończonych zajęciach lekcyjnych dwaj 12-letni chłopcy udali się na boisko szkolne, gdzie rozpoczęli grę w piłkę. W pewnym momencie pomiędzy kolegami doszło do konfliktu. W trakcie kłótni o piłkę pozwany rzucił w twarz kolegi kamieniem, w wyniku czego utracił on prawe oko. Sąd Najwyższy stwierdził, że w chwili tego zdarzenia

198 Wyrok SN z 5 sierpnia 1971 r., I CR 301/71, OSPiKA 1972, nr 2, poz. 32.

199 Wyrok SN z 3 stycznia 1974 r., II CZ 643/73, OSPiKA 1974, nr 10, poz. 202.

szkoła nie była podmiotem zobowiązanym do nadzoru, natomiast uznał za zasadne zbadanie winy w nadzorze sprawowanym przez rodziców sprawcy szkody. W analizowanym przypadku należało ustalić, „w jakich warunkach rodzinnych i środowiskowych wychowywał się małoletni” oraz „czy pozwani w konkretnie istniejącej sytuacji uczynili zadość obowiązkowi nadzoru”. W sprawie istotne znaczenie miała okoliczność, że pozwany uczeń sprawiał problemy wychowawcze, a rodzice nie interesowali się tym, gdzie i jak ich syn spędza czas po lekcjach. Ustalenie tego typu faktów mogło wpływać na rozstrzygnięcie kwestii odpowiedniej staranności rodziców w wykonywaniu nadzoru nad dzieckiem, dodać należy – nadzoru rozumianego szerzej, nie tylko jako kontrola zachowania dziecka w konkretnej sytuacji, która, z uwagi na bezpośredni czas przebywania dziecka po lekcjach na terenie szkoły, z przyczyn obiektywnych i oczywistych nie mogła mieć miejsca.

Na opisanym przykładzie doskonale widać krzyżujące się zakresy odpowiedzialności za nadzór sprawowany przez rodziców w ramach ich działalności wychowawczej oraz nadzór instytucjonalny związany z przestrzeganiem standardów bezpieczeństwa. Nie ulega wątpliwości, iż placówka oświatowa nie odpowiada za wszystkie ekscesy wychowawcze swoich podopiecznych wynikające z braku dyscypliny i przestrzegania ogólnych zasad bezpieczeństwa swojego i innych osób. O wiele większe oczekiwania – mające swoje źródła w rodzicielskim prymacie w wychowywaniu dzieci – należy kierować pod adresem rodziców lub opiekunów prawnych. O ile jednak sytuacje niesubordynacji uczniów związane z zaburzeniem procesu socjalizacji można rozstrzygać jednoznacznie na korzyść placówki oświatowej na gruncie przepisów prawa cywilnego (co wiązać się będzie z obaleniem domniemania winy w nadzorze lub związku przyczynowego pomiędzy nienależycie sprawowanym nadzorem a szkodą²⁰⁰) oraz rodzinnego (za odpowiedzialnością rodziców przemawiać będzie gwarancja dominacji w stosunkach rodziców z dziećmi, zawarta w art. 95 § 2 k.r.o., a odnosząca się do obowiązku posłuszeństwa), o tyle uregulowania zawarte w przepisach oświatowych mogą do konkretnej sytuacji odnosić się w sposób odmienny. W szczególności z ustawowego wymogu realizowania przez placówkę oświatową celów wychowawczych oraz zakładanych kwalifikacji personelu pedagogicznego (praca opiekuńczo-wychowawcza z dziećmi i uczniami wykonywana jest wyłącznie przez nauczycieli, czyli osoby mające przygotowanie pedagogiczne) wynika oczekiwanie w postaci takiego oddziaływania na podopiecznych, które pozwala na kształtowanie u nich społecznie pożądanых postaw. Niepowodzenia w tej sferze analizowane są w toku nadzoru pedagogicznego i stanowią element procesu ewaluacji placówki; ponadto składają się one na ocenę jakości pracy pojedynczego nauczyciela dokonywaną przez dyrektora.

5. Podsumowanie

Przepisy prawa oświatowego w znacznym stopniu wpływają na kształt oraz treści osobowego wymiaru władzy rodzicielskiej nad dzieckiem (pieczy nad dzieckiem). W konstrukcji poszczególnych instytucji odnoszących się do stosunków oświatowych widoczne jest baczenie na zasadę wychowawczego prymatu rodziców w wychowaniu dziecka. Implementacja tejże nie jest jednak w systemie oświaty konsekwentna, o czym świadczą przede wszystkim sposoby

200 Por. W. Dubis [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), dz. cyt., s. 897.

uregulowania inicjowania oraz przebiegu procesu edukacyjnego w okolicznościach pozaskolnych (tzw. edukacja domowa).

Inaczej niż ma to miejsce w relacjach pomiędzy rodzicami a dziećmi, wynikających ze sprawowania nad osobą małoletnią władzy rodzicielskiej, prawo oświatowe przyznaje rodzicom (opiekunom) uprawnienia w zakresie dostępu do informacji i reagowania na sytuację edukacyjną wychowanka lub ucznia pomimo przekroczenia przez niego progu 18 lat, co pozwala na dostosowanie działań placówki oświatowej w zakresie wspomagania wychowawczej roli rodziny do właściwości psychospołecznych oraz edukacyjnych potrzeb ucznia.

Warte podkreślenia jest również zawarte w pragmatyce nauczycielskiej oraz szeregu regulacji dotyczących organizacji pracy placówki oświatowej oczekiwanie sprawowania w jej obrębie pieczy nad dziećmi (uczniami), opartej na szerokiej koncepcji starannego nadzoru. W warunkach instytucjonalnego nadzoru nie wystarczy więc, aby pracownicy placówki przestrzegali przepisów dotyczących bezpieczeństwa, muszą oni również wykazywać aktywność wynikającą z doświadczenia życiowego. Taka formuła nadzoru nie może jednak zwalniać rodziców (opiekunów) osoby małoletniej z obowiązków wynikających z przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, w szczególności w obszarze podejmowania przez nich stosownych do wieku dziecka oddziaływań wychowawczych, co na gruncie prawa cywilnego powinno przekładać się na granice odpowiedzialności odszkodowawczej. Z uwagi na równoległe oczekiwania ustawodawcy adresowane do placówek oświatowych, a wiążące się z realizowaniem funkcji wychowawczo-opiekuńczych, sprawowanie zgodnej z interesem dziecka rodzicielskiej pieczy nad nim i dbałości o jego prawidłowy rozwój oraz bezpieczeństwo ulega wzmocnieniu w warunkach realizacji przez małoletniego obowiązków oświatowych. Istota oraz adresat zabiegów wychowawczych są tożsame, zmieniają się jedynie uwarunkowania prawne oraz podmiot wykonawczy, co dla uskutecznienia konstytucyjnego zapisu: „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka” ma kluczowe znaczenie, zważywszy, iż ustrojodawca względem osób poniżej 18. roku życia formułuje konkretne wymogi wynikające z obowiązku nauki. Sprostanie im najczęściej wymaga zmiany środowiska wychowawczego – z rodzinnego na szkolne, co stawia pracowników pedagogicznych placówki oświatowej w ścisłym kręgu osób prawnie zobowiązanych do sprawowania starannej pieczy nad dziećmi i uczniami.

Równocześnie należy mieć na uwadze przynależność problematyki realizacji obowiązków oświatowych do obszaru czynności administracyjnych regulowanych przepisami prawa administracyjnego. Oznacza ona bowiem, iż organy oświatowe w ramach stosunków łączących je z rodzicami i dziećmi legitymowane są do podejmowania działań władczych. W normatywnej przestrzeni placówki oświatowej wydawane są więc, z jednej strony, akty wewnątrzzakładowe, adresowane do będących w relacji zależności beneficjentów usług edukacyjnych, z drugiej – akty zewnętrzne skierowane do osób organizacyjnie niepodporządkowanych, jednak występujących w roli podmiotu zdominowanego jako adresat decyzji administracyjnych. W obydwu sytuacjach władztwo placówki oświatowej nie ma charakteru bezwzględnie – ograniczają je prawne determinanty wynikające z gwarancji konstytucyjnych opartych na zasadzie hierarchii aktów prawnych. Nie zmienia to jednak dostrzegalnej w przypadku stosunków oświatowych właściwości władztwa zakładowego, którą jest duża dyskrecyjność w zakresie stosowania prawa, co sprawia, że istnienie sprawnych mechanizmów ochrony

przed nadużyciami w procesie wykonywania władczych funkcji władzy samorządowej nabiera podstawowego znaczenia. Rodzice uczniów i wychowanków placówek oświatowych mogą więc odwołać się do organu sprawującego nadzór pedagogiczny, a w przypadku wydania przez ten organ niesatysfakcjonującego stronie rozstrzygnięcia skierować sprawę do wojewódzkiego sądu administracyjnego. W przestrzeni sądownictwa administracyjnego istnieje możliwość uchylecia decyzji lub postanowienia w całości lub w części. Dokonywana w postępowaniu sądowym wykładnia aktów wydawanych przez organy administracji publicznej opiera się nie tylko na normatywnych podstawach systemu oświaty, ale uwzględnia również aspekty systemowe, w tym zasady konstytucyjne (zasadę prymatu rodziców w wychowaniu dzieci czy zasadę dobra dziecka). Mając na uwadze duży stopień labilności przepisów prawa oświatowego i ich dużą zależność od aktualnie prowadzonej polityki państwa, należy stwierdzić, że jest to niezbędną.

Podsumowując, systemowa wykładnia normatywnych uwarunkowań polskiego systemu oświaty pozwala wyprowadzić wniosek, iż naturalny prymat rodziców w sprawowaniu pieczy nad dzieckiem jest widoczny w poszczególnych konstrukcjach prawa oświatowego. Nie oznacza to jednak, że we wszystkich działaniach administracji oświatowej jest on w pełni respektowany.

Bibliografia

Literatura przedmiotu

- Abramowicz A., *Prawo do nauki religii w publicznych szkołach i przedszkolach a zasada równouprawnienia związków wyznaniowych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 5, s. 235–254.
- Adamiak B., Borkowski J., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Andrzejewski M., *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej (dziecko, rodzina, państwo)*, Zakamycze, 2003.
- Andrzejewski M., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2011, s. 25.
- Bagińska E., *Przesłanki odpowiedzialności deliktowej za niezgodne z prawem wykonywanie władzy publicznej* [w:] R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), *Odpowiedzialność odszkodowawcza w administracji*, System Prawa Administracyjnego, t. 12, Warszawa 2016, s. 261–501.
- Bała P., *Konstytucyjne prawo do nauki a polski system oświaty*, Warszawa 2009.
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Bąkowski T., *Administracyjnoprawna sytuacja jednostki w świetle zasady pomocniczości*, Warszawa 2007.
- Bełza L., *Odpowiedzialność za zobowiązanie do nadzoru i nadzorowanego*, „Monitor Prawniczy” 1994, nr 3, s. 73–75.
- Bieniek G., Ciepła H., Dmowski S., Gudowski J., Kołakowski K., Sychowicz M., Wiśniewski T., Żuławska C., *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia – Zobowiązania*, t. 1, Warszawa 2011.

- Bochetyn A., „Edukacja domowa” jako forma prywatyzacji zadań publicznych, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2012, t. 28, s. 49–60.
- Budajczak M., *Edukacja domowa*, Gdańsk 2004, s. 23–53.
- Celuch M., *Szkoła oparta na współpracy*, Warszawa 2019.
- Cieplý F. (red.), *Prawne aspekty karcenia małoletnich*, Warszawa 2011.
- Czachórski W., *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009.
- Dąbrowska-Bąk M., *W pętli etatyżacji (edukacja–obowiązek szkolny–dziecko)* [w:] M. Andrzejewski (red.), *Prawa dziecka. Konteksty prawne i pedagogiczne*, Poznań 2012, s. 147–168.
- Dolecki H., Sokołowski T. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Dybowski M., *Pozycja prawna dziecka w postępowaniach, które go dotyczą. Zagadnienia wybrane* [w:] M. Andrzejewski (red.), *Prawa dziecka. Konteksty prawne i pedagogiczne*, Poznań 2012, s. 117–145.
- Dzierżgowska I., Rękawek A., *Rada Rodziców – sposoby skutecznego działania w szkole*, Warszawa 2007.
- Gniewek E., Machnikowski P. (red.), *Kodeks cywilny, Komentarz*, Warszawa 2017.
- Haak H., Haak-Trzuskawska A., *Pokrewieństwo i powinowactwo (pochodzenie dziecka, stosunki między rodzicami a dziećmi, przysposobienie). Komentarz do art. 61(7)–127 KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC (art. 453–458, 579–589)*, Warszawa 2019.
- Hauser R., Wierzbowski M. (red.), *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Helios J., *Edukacja domowa – kilka uwag o kontekście dyskursu o edukacji demokratycznej*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2014, t. 3, nr 2, s. 180–198.
- Ignaczewski J., *Władza rodzicielska* [w:] J. Ignaczewski (red.), *Władza rodzicielska i kontakty z dzieckiem. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 3–209.
- Ignatowicz J., Nazar M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2012.
- Jadach K., *Dziecko–rodzina–szkoła. Realizacja zasady prymatu rodziców w wychowaniu dzieci w prawie oświatowym* [w:] M. Marczewski (red.), *Pedagogika rodziny. Podejście systemowe. Tom 3: Wychowanie do rodziny*, Gdańsk 2018, s. 260–261.
- Jędrzejewski T., Masternak M., Rączka P., *Administracyjne postępowanie egzekucyjne w administracji*, Toruń 2002.
- Kędziora R., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Kidyba A., *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania*, t. 3, Warszawa 2014.
- Kmieciak Z.R., *Postępowanie egzekucyjne w administracji, postępowanie sędowo-administracyjne*, Warszawa 2019.
- Korczak J., *Konstytucyjne podstawy struktury i funkcji samorządu terytorialnego* [w:] R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), *Konstytucyjne podstawy funkcjonowania administracji publicznej*, System Prawa Administracyjnego, t. 2, Warszawa 2012, s. 3–85.
- Kowalski M., Kuzior P., Mazur M., Trochimiuk A., *Odpowiedzialność pracownika oświaty. Jakie konsekwencje może ponieść nauczyciel i pracownik niepedagogiczny*, Warszawa 2020.
- Krajewski R., *Karcenie dzieci. Perspektywa prawna*, Warszawa 2010.
- Krajewski R., *Kontratyp karcenia małoletnich po wprowadzeniu prawnego zakazu stosowania wobec nich kar cielesnych*, „Palestra” 2012, nr 1–2, s. 49–55.

- Krej N., *Komentarz do art. 572* [w:] E. Marszałkowska-Krześ, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2019.
- Krukowski J., *Podmiotowość rodziców w zakresie religijnego i moralnego wychowania dzieci w ramach edukacji szkolnej*, „Roczniki Nauk Prawnych KUL” 1994, nr 4, s. 453–469.
- Krukowski J. (red.), *Nauczanie religii w państwie demokratycznym*, Lublin 1991.
- Kurzyzna-Chmiel D., *Oświata jako zadanie publiczne*, Warszawa 2013.
- Lipowicz I., *Istota administracji* [w:] Z. Niewiadomski (red.), *Prawo administracyjne*, Warszawa 2009.
- Lisowski K., *Odowiedzialność dyscyplinarna* [w:] K. Lisowski, K. Stradomski, *Karta Nauczyciela. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 498–578.
- Łaszczycza G., Martysz C., Matan A., *Postępowanie administracyjne ogólne*, Warszawa 2003.
- Łętowska E., *Przyczynienie się małoletniego do wyrządzenia szkody*, „Nowe Prawo” 1965, nr 2, s. 130–142.
- Malanowski J., *Komentarz do art. 10* [w:] R. Hauser, M. Wierzbowski (red.), *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Legalis 2020.
- Mezglewski A., *Polski model edukacji religijnej w szkołach publicznych. Aspekty prawne*, Lublin 2009.
- Ochendowski E., *Prawo administracyjne. Część ogólna*, Toruń 2004.
- Ochendowski E., *Prawo administracyjne. Część ogólna*, Toruń 2013.
- Osajda K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Beck Online Komentarze, Legalis 2020.
- Osajda K. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Beck Online Komentarze, Legalis 2020.
- Osajda K. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające*, Komentarze Prawa Prywatnego, t. 5, Warszawa 2017.
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Pilich M., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Pilich M. (red.), *Prawo oświatowe oraz przepisy wprowadzające. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Piszko A., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Polaszek A., *Edukacja domowa w świetle obowiązujących przepisów* [w:] J. Piskorski (red.), *Szkoła domowa. Między wolnością a obowiązkiem*, Warszawa 2011, s. 61–68.
- Przybysz P., *Sytuacja prawna jednostki w zakładzie oświatowym* [w:] E. Ura (red.), *Jednostka wobec działań administracji publicznej*, Rzeszów 2001, s. 365–379.
- Pyter M., Balicki A., *Prawo oświatowe. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Radwański Z., *Pojęcie i funkcja „dobra dziecka” w polskim prawie rodzinnym i opiekuńczym*, „Studia Cywilistyczne” 1981, t. XXXI.
- Safjan M., *Komentarz do art. 427 KC* [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz: art. 1–449*, Warszawa 2018.
- Safjan M., Bosek L. (red.), *Konstytucja. Tom I. Komentarz. Art. 1–86*, Warszawa 2016.
- Safjan M., Matuszyk K.J., *Odowiedzialność odszkodowawcza władzy publicznej*, Warszawa 2009.
- Sitek B., *Jednostka wobec władztwa administracyjnego. Studium prawnohistoryczno-porównawcze* [w:] E. Ura, E. Feret, S. Pieprzny (red.), *Jednostka wobec działań administracji publicznej*, Rzeszów 2016.

- Słyk J., *Odpowiedzialność cywilna rodziców za szkodę wyrządzoną przez ich dziecko a sposób i zakres wykonywania przez nich władzy rodzicielskiej*, Warszawa 2011.
- Smoczyński T., *Prawo dziecka do wychowania się w rodzinie* [w:] T. Smoczyński (red.), *Konwencja o prawach dziecka – analiza i wykładnia*, Poznań 1999, s. 149–165.
- Smoczyński T., *Rodzina i prawo rodzinne w świetle nowej Konstytucji*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 11–12, s. 193.
- Sobczyk P., *Wolność religijna a nauczanie religii w szkole*, „Prawo Kanoniczne” 2008, nr 1–2, s. 211–227.
- Sokołowski T., *Władza rodzicielska nad dorastającym dzieckiem*, Poznań 1987.
- Stadniczeńko J., *Prawo dziecka do nauki – prawo w oświacie* [w:] S.L. Stadniczeńko (red.), *Konwencja o prawach dziecka: wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*, Warszawa 2015, s. 157–176.
- Starzyński R. (red.), *Rodzice. Partnerzy i sprzymierzeńcy*, Warszawa 2016, <http://rodzice.szkole.edu.pl/wp-content/uploads/2020/05/Poradnik-wydanie-5-vo-1.pdf> [dostęp: 19.09.2020].
- Strzebinczyk J., *Władza rodzicielska...* [w:] T. Smoczyński (red.), *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, System Prawa Prywatnego, t. 12, Warszawa 2003, s. 225–364.
- Strzebinczyk J., *Władza rodzicielska* [w:] T. Smoczyński (red.), *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, System Prawa Prywatnego, t. 12, Warszawa 2011, s. 231–386.
- Suchocka H., *Prawo do nauczania religii w szkole na tle standardów europejskich*, „Ethos” 1999, nr 1–2, s. 342–355.
- Szczepaniak R., *Komentarz do art. 417 KC* [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, Warszawa 2019, s. 550–560.
- Szczepaniak R., *Odpowiedzialność odszkodowawcza jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2001.
- Szpunar A., *Odpowiedzialność osób zobowiązanych do nadzoru*, Warszawa 1978.
- Szymanek J., *Trybunał Konstytucyjny wobec religii w szkole publicznej (kwestie wybrane)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 15, s. 53–84.
- Śliwerski B., *Diagnoza uspołecznienia publicznego szkolnictwa III RP. W gorsecie centralizmu*, Kraków 2013.
- Śliwerski B., *O pewnej okoliczności zmian prawnych dla potrzeb ruchu edukatorów domowych w Polsce* [w:] M. Zakrzewska, P. Zakrzewski (red.), *Edukacja domowa w Polsce. Teoria i praktyka*, Warszawa 2009, s. 363–372.
- Śmieja A., *Czyny niedozwolone* [w:] A. Olejniczak (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna*, System Prawa Prywatnego, t. 6, Warszawa 2018, s. 368–808.
- Warchałowski K., *Fakultatywna forma nauczania religii w konkordatach z państwami europejskimi*, „Państwo i Prawo” 1998, nr 7, s. 79–91.
- Warchałowski K., *Nauczanie religii i szkolnictwo katolickie w konkordatach współczesnych*, Lublin 1998.
- Warchałowski K., *Zakres przedmiotowy prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniami w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* [w:] M. Kosek, J. Słyk (red.), *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Wandy Stojanowskiej*, Warszawa 2008, s. 557– 576.

Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2008.

Winiarz J., *Odpowiedzialność cywilna z tytułu nadzoru nad dzieckiem*, Warszawa 1973.

Zielińska A., *Aspekty prawne nauczania domowego* [w:] M. Zakrzewska, P. Zakrzewski (red.), *Edukacja domowa w Polsce. Teoria i praktyka*, Warszawa 2009.

Wykaz aktów prawnych

Powszechna Deklaracja Prawa Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 10 grudnia 1948 r. (rezolucja 217/III A), https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp: 19.09.2020].

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. 1993 Nr 61 poz. 284 ze zm.

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego, Dz.U. 2020 poz. 256 t.j. ze zm.

Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r., Dz.U. 1964 Nr 40 poz. 268.

Protokół nr 2 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzony w Strasburgu dnia 6 maja 1963 r., Dz.U. 1995 Nr 36 poz. 175 ze zm.

Ustawa z dnia 17 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. 2019 poz. 2086 t.j.

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. 2019 poz. 1145 t.j. z zm.

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. 2020 poz. 1575 t.j.

Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, Dz.U. 2017 poz. 1201 t.j. ze zm.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977 Nr 38 poz. 167.

Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, Dz.U. 2019 poz. 114 t.j. ze zm.

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy, Dz.U. 2020 poz. 1320 t.j.

Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela, Dz.U. 2019 poz. 2215.

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. 2018 poz. 969 t.j.

Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 Nr 120 poz. 526 ze zm.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz.U. 2020 poz. 713, 1378 t.j. ze zm.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. 2019 poz. 1481 t.j.

Rozporządzenie MEN z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, Dz.U. 1992 Nr 36 poz. 155 ze zm.

Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz.U. Nr 17 poz. 78 ze zm.

Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty, Dz.U. 2019 poz. 537 t.j. ze zm.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2020 poz. 1444 t.j.

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz.U. 1998 Nr 91 poz. 578.

- Rozporządzenie MEN z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego, Dz.U. 2014 poz. 395 t.j.
- Ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym, Dz.U. 2018 poz. 1218 t.j.
- Rozporządzenie MENiS z 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach, Dz.U. 2003 Nr 6 poz. 69 ze zm.
- Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2004 Nr 162 poz. 1692.
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 30 marca 2010 r., Dz.Urz. UE C Nr 83, s. 389.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2018 poz. 998 t.j.
- Ustawa z dnia 15 lipca 2011 r. o zawodach pielęgniarstwa i położnej, Dz.U. 2019 poz. 576 t.j. ze zm.
- Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego, Dz.U. 2020 poz. 463, 695 t.j. ze zm.
- Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością seksualną, Dz.U. 2018 poz. 405 t.j.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, Dz.U. 2020 poz. 910, 1378 t.j. ze zm.
- Rozporządzenie MEN z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz.U. 2017 poz. 1591.
- Rozporządzenie MEN z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, Dz.U. 2017 poz. 1627.
- Rozporządzenie MEN z 25 sierpnia 2017 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji, Dz.U. 2017 poz. 1646.
- Rozporządzenie MEN z 7 września 2017 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych, Dz.U. 2017 poz. 1743.
- Ustawa z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych, Dz.U. 2017 poz. 2203.
- Rozporządzenia MEN z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych, Dz.U. 2019 poz. 373.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 lipca 2019 r. w sprawie szczegółowych warunków udzielania pomocy finansowej uczniom na zakup podręczników i materiałów edukacyjnych, Dz.U. 2019 poz. 1342.

Ustawa z dnia 13 czerwca 2019 r. o zmianie ustawy – Karta Nauczyciela oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2019 poz. 1287.

Rozporządzenie MEN z 19 sierpnia 2019 r. w sprawie trybu dokonywania oceny pracy nauczycieli, w tym nauczycieli zajmujących stanowiska kierownicze, szczegółowego zakresu informacji zawartych w karcie oceny pracy, składu i sposobu powoływania zespołu oceniającego oraz szczegółowego trybu postępowania odwoławczego, Dz.U. 2019 poz. 1625.

Wykaz orzecznictwa

Uchwała SN (w składzie 7 sędziów) z 7 kwietnia 1952 r., C 487/52, „Nowe Prawo” 1952, nr 8–9.

Wyrok SN z 16 marca 1964 r., OSNCPiUS 1965, poz. 63.

Wyrok SN z 11 grudnia 1965 r., OSNCPiUS 1966, poz. 167.

Postanowienie SN z 7 czerwca 1967 r., III CR 84/67, OSNC 1968, nr 2, poz. 21.

Wyrok SN z 21 kwietnia 1970 r., I CR 86/70, LEX nr 319210.

Wyrok SN z 16 października 1970 r., I CR 444/70, Legalis 14889.

Wyrok SN z 27 stycznia 1971 r., III CRN 448/70, Legalis 15153.

Wyrok SN z 5 sierpnia 1971 r., I CR 301/71, OSPiKA 1972, nr 2, poz. 32.

Wyrok SN z 10 listopada 1971 r., OSNCPiUS 1972, poz. 71.

Wyrok SN z 3 stycznia 1974 r., II CZ 643/73, OSPiKA 1974, nr 10, poz. 202.

Wyrok SN z 16 stycznia 1974 r., OSNCPiUS 1975, poz. 26.

Wyrok SN z 19 czerwca 1974 r., II CR 289/74, LEX 7526.

Wyrok SN z 5 maja 1975 r., II CR 153/75, Lex 7699.

Uchwała SN z 9 czerwca 1976 r., III CZP 46/75, OSNC 1976, nr 9, poz. 184.

Wyrok SN z 28 czerwca 1977 r., „Państwo i Prawo” 1959, nr 1, s. 181.

Wyrok SN z 8 lutego 1977 r., IV CR 8/77, LEX 7909.

Wyrok SN z 19 grudnia 1979 r., IV CR 447/79, Legalis 21812.

Wyrok NSA z 14 lutego 1984 r., II SA 1811/83, Legalis 35217.

Wyrok NSA z 26 września 1986 r., SA/Wr 403/86, Legalis 35940.

Uchwała SN z 12 czerwca 1992 r., III CZP 48/92, OSNCPiUS 1992, nr 10, poz. 179.

Uchwała SN z 21 lipca 1992 r., III CZP 84/92, OSNCPiUS 1993, nr 1–2, s. 15.

Uchwała SN z 18 grudnia 1992 r., III AZP 30/92, OSNC 1993, nr 7–8, poz. 122.

Wyrok SN z 7 września 1995 r., I PO 6/95, Legalis 29477.

Wyrok SA w Warszawie z 20 maja 1997 r., I ACr 41/97, Legalis 41733.

Postanowienie SN z 27 października 1997 r., III CKN 321/97, LEX 236525.

Wyrok SN z 25 listopada 1997 r., III CKN 264/97, Legalis 31866.

Wyrok NSA z 28 września 1999 r., I SA/Wr 294/97, Legalis 280260.

Postanowienie SN z 29 października 1999 r., I CKN 884/99, LEX 1125075.

Postanowienie SN z 28 kwietnia 2000 r., II CKN 452/00, Legalis 188107.

Wyrok SN z 11 maja 2000 r., III SZ 2/00, Legalis 50687.

Postanowienie SN z 5 lipca 2000 r., I CKN 765/00, Legalis 210856.

Postanowienie SN z 13 września 2000 r., II CKN 1141/00, LEX 51969.

Wyrok TK z 8 listopada 2000 r., SK 18/99, OTK 2000, nr 7, poz. 258.

Wyrok SN z 8 kwietnia 2003 r., IV CKN 50/2001, Legalis 59768.

- Wyrok NSA z 19 maja 2003 r., OSA 1/03, ONSA 2003, nr 4, poz. 114.
Wyrok TK z 27 maja 2003 r., K 11/03, OTK-A 2003, nr 5, poz. 43.
Wyrok WSA we Wrocławiu z 4 stycznia 2006 r., IV SA/Wr 175/04, CBOSA.
Wyrok SA w Katowicach z 25 czerwca 2008 r., I ACa 333/08, Legalis 218211.
Wyrok SN z 2 lutego 2011 r., II CSK 392/10, Legalis 422570.
Wyrok TK z dnia 11 października 2011 r., K 16/10, OTK-A 2011, nr 8, poz. 80.
Wyrok NSA z 25 kwietnia 2012 r., I OSK 248/12, CBOSA.
Wyrok SN z 3 października 2012 r., II CSK 737/11, Legalis 537346.
Wyrok SA w Krakowie z 28 marca 2013 r., I ACa 183/13, Legalis 999291.
Wyrok SA w Poznaniu z 18 kwietnia 2013 r., APo 6/12, Legalis 2107560.
Wyrok SA w Poznaniu, z 7 maja 2013 r., II SA/Po 229/13, Legalis 780829.
Wyrok SO w Toruniu z dnia 21 sierpnia 2013 r., VIII Ca 294/13, [http://www.orzeczenia.torun.so.gov.pl/details/VIII\\$0020Ca\\$0020294\\$002f13/151025000004003_VIII_Ca_000294_2013_Uz_2013-08-21_001](http://www.orzeczenia.torun.so.gov.pl/details/VIII$0020Ca$0020294$002f13/151025000004003_VIII_Ca_000294_2013_Uz_2013-08-21_001) [dostęp: 21.07.2019].
Wyrok SO w Kaliszu z 21 listopada 2013 r., II Ca 445/13, Legalis 1555509.
Wyrok TK z 21 stycznia 2014 r., SK 5/12, OTK-A 2014, nr 1, poz. 2.
Wyrok TK z 24 kwietnia 2014 r., SK 56/12, OTK-A 2014, nr 4, poz. 42.
Wyrok WSA w Poznaniu z 2 lipca 2014 r., IV SA/Po 223/14, CBOSA.
Wyrok ETPC z 16 września 2014 r., 21163/11, *Affaire Mansur Yalçın et Autres C. Turquie*, HUDOC.
Wyrok WSA w Szczecinie z 28 maja 2015 r., II SA/Sz 1224/14, Legalis 1342934.
Wyrok WSA w Warszawie z 25 września 2015 r., II SA/Wa 236/15, Legalis 1363541.
Wyrok WSA w Szczecinie z 2 czerwca 2016 r., II SA/Sz 197/16, Legalis 1904622.
Wyrok SN z 14 października 2016 r., I CSK 707/15, Legalis 1526342.
Postanowienie NSA z 24 listopada 2016 r., II CA 1/16, OSNC 2017, nr 7–8, poz. 90.
Wyrok SN z 10 stycznia 2017 r., V CSK 155/16, Legalis 161830.
Wyrok WSA w Lublinie z 3 października 2017 r., II SA/Lu 342/17, Legalis 1691734.
Wyrok SA w Poznaniu z 29 maja 2018 r., I ACa 1269/17, Legalis 1794190.
Wyrok SO w Świdnicy z 13 września 2018 r., II Ca 468/18, [http://orzeczenia.swidnica.so.gov.pl/content/\\$N/155020000001003_II_Ca_000468_2018_Uz_2018-09-13_001](http://orzeczenia.swidnica.so.gov.pl/content/$N/155020000001003_II_Ca_000468_2018_Uz_2018-09-13_001) [dostęp: 25.07.2019].
Wyrok WSA w Łodzi z 11 grudnia 2018 r., III SA/Łd 710/18, Legalis 1862408.
Wyrok SA w Warszawie z 19 grudnia 2018 r., III APo 17/18, Legalis 212318.

Varia

Druk sejmowy nr 3496, Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Karta Nauczyciela oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=3496> [dostęp: 19.09.2020].

Abstract

The part of the grant „*Educational context of taking care of minors*”, autorship of Katarzyna Jadach (University of Adam Mickiewicz, Poznan), is dedicated to describe legal issues connected with mutual influence of family and education law. The analysis concerned the educational aspects of parental care implementation in order to estimate to what extent educational regulations considerate or modify this care.

The article consists of three parts: *Introduction*, in which the public-legal context of the exercise of parental prerogatives in the field of custody of children subject to educational obligations was indicated, the legal status of minor in the education system was characterized and the administrative context of exercising parental authority was recalled; chapter one (*Legal status of parent of a child staying in an educational institution*) devoted to the interpretation of the concept of „parent” on the basis of the provisions of the education law, reflection on the way of implementing in this normative space the constitutional principle of the primacy of parents in bringing up children, as well as attention was drawn to the conflict between parents of a child attending an educational institution; chapter two (*Care for a child staying in an educational institution*), in which, starting from the criteria of the proper exercise of parental authority, consideration was given to the legal liability for failing to meet formal requirements, and then to the types, subjective and objective scope of legal responsibility of the educational institution and teachers, to focus on the issue of parental and institutional supervision under civil law in the last subsection. The whole study ends with a summary, which includes as the basic conclusion a general statement that the provisions of the educational law significantly affect the shape and content of the personal dimension of parental authority over the child and custody of the child.

The research leading to the same and more detailed conclusions was based on a dogmatic method, supported by scientific sources in the form of monographs, articles, comments in the area of family and administrative law, and the jurisprudence of the Constitutional Tribunal, Supreme Court, common and administrative courts.

Keywords: taking care of minors, custody of the child, education law, parental prerogatives, parental authority, parent, educational institution